

*Minusta tuntuu kuin pitäisin päiväkirjaa ja
lähettäisin sen sitten Sinulle*

Yksikön 2. persoonan muotojen käyttö päiväkirja- ja
kirjeaineistossa

Roosa Kangas

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Turun yliopisto

Tammikuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

KANGAS, ROOSA: *Minusta tuntuu kuin pitäisin päiväkirjaa ja lähettäisin sen sitten Sinulle.*

Yksikön 2. persoonan muotojen käyttö päiväkirja- ja kirjeaineistossa

Pro gradu -tutkielma, 51 s.

Kielen oppimisen ja opettamisen tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Tammikuu 2021

Tässä tutkielmassa tarkastelen yksikön 2. persoonan muotojen käyttöä informanttini henkilökohtaisissa päiväkirjoissa ja kirjeissä, jotka hän on kirjoittanut miehelleen. Kirjeet (K) ovat vuosilta 1957, 1969–1970 ja päiväkirjat (PK) vuosilta 1965–1984. Päiväkirjan on perinteisesti ajateltu olevan henkilökohtainen muistikirja, kun taas kirjeet ovat osoitettu jollekulle vastaanottajalle – molemmat sisältävät kuitenkin yksikön 2. persoonan viittauksia.

Tutkielmani sijoittuu vuorovaikutuslingvistiikan ja tekstilajitutkimuksen yhteiselle maaperälle. Karita Suomalainen osoittaa väitöskirjassaan yksikön 2. persoonalla olevan vuorovaikutuksen dynaamisessa kontekstissa erityyppisiä käyttötapoja. Tavallisesti puheaktipersoonien (*minän* ja *sinän*) on ajateltu viittaavaan keskustelun kahteen pakolliseen osanottajaan, jolloin yksikön 2. persoonan on ajateltu viittaavan vastaanottajaan. Suomalainen osoittaa yksikön 2. persoonalla olevan kuitenkin myös avoin viittaussuhde ja partikkelistuneita kiteytymiä (esim. *tietsä*; *kato*; *kuule*). Suomalaisen väitöskirja (2020b) sekä hänen aiemmat tutkimuksensa (2018; 2015) toimivat tärkeimpänä perustana omalle analyysilleni pro gradu -tutkielmassani.

Tutkimukseni osoittaa, että kirjeaineistossa yksikön 2. persoonan viittaus saa tarkoitteekseen ensisijaisesti kirjeen vastaanottajan, eli kirjoittajan miehen. Kirje on kommunikaation väline, ja näin ollen oli oletettavissa, että tarkoite spesifioituu vastaanottajaan. Avoimia ilmauksia kirjeaineistossa ei esiintynyt. Päiväkirjateksteissä yksikön 2. persoona saa puolestaan useita eri tarkoitteita: sisäislukijan, tietyn nimetyn henkilön, ylikuulennolliset voimat, kirjoittajan itsensä sekä ulkopuoliset henkilöt ajatusten ja puheen referoinnin repliikeissä. Avoimia viittauksia esiintyy päiväkirjateksteissä muutamia.

Asiasanat: yksikön 2. persoona, tekstilaji, vuorovaikutus, kirje, päiväkirja

Sisällys

1	JOHDANTO	2
1.1	Tutkimuksen taustaa.....	2
1.2	Tutkimuksen tavoitteet.....	3
1.3	Tutkimusaineisto ja eettiset kysymykset.....	4
1.4	Työn rakenne.....	6
2	TEKSTILAJIN TEORIAA	7
2.1	Kirje tekstilajina ja tutkimuksen kohteena	8
2.2	Päiväkirja tekstilajina ja tutkimuksen kohteena	9
3	VUOROVAIKUTUKSEN NÄKÖKULMA YKSIKÖN 2. PERSOONAAN.....	12
3.1	Vuorovaikutuslingvistiikka ja keskustelunanalyysi	12
3.2	Yksikön 2. persoona vuorovaikutuksen resurssina	13
3.3	Vastaanottajuuden kiteytyminen yksikön 2. persoonan ilmauksiin	14
4	AINEISTON ESITTELY JA ESITTÄMINEN	16
5	YKSIKÖN 2. PERSOONA KIRJE- JA PÄIVÄKIRJA-AINEISTOSSA	19
5.1	Deiktisesti spesifi yksikön 2. persoona	20
5.2	Avoin yksikön 2. persoona.....	27
5.3	Yksikön 2. persoonan kiteytynyt käyttö.....	29
5.4	Puheen ja ajatuksen referointi	32
5.5	Kokoavaa tarkastelua	39
6	LOPUKSI.....	44
7	KIITOKSET.....	45
	Lähteet.....	46

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Tässä tutkielmassa tarkastelen yksikön 2. persoonan muotojen käyttöä isoäitini Sinikka Backmanin miehelleen kirjoittamissa kirjeissä sekä henkilökohtaisissa päiväkirjoissa. Kirjeet (K) ovat vuosilta 1957, 1969–1970 ja päiväkirjat (PK) vuosilta 1965–1984.

Kandidaatintutkielmassani *Heti kun puet ajatuksesi sanoiksi, annat sen myöskin pois. Yksikön 2. persoonan muotojen käyttö päiväkirja-aineistossa* (Backman 2019) tarkastelin Sinikka Backmanin päiväkirjoissa esiintyvän yksikön 2. persoonan käyttötapoja. Mielenkiintoni herätti ajatus siitä, että tavallisesti päiväkirja mielletään yksityiseksi, kronologisesti kirjoitetuksi muistikirjaksi, jota ei ole yleensä tarkoitettu muiden kuin kirjoittajan itsensä luettavaksi. Tietyt päiväkirjan konventiot kuitenkin ohjaavat päiväkirjan kirjoittajaa, olipa hän niistä tietoinen tai ei. (Vatka 2005, 16.) Päiväkirjan yksityisyyden vuoksi oli mielekästä tarkastella siinä käytettyjen puheaktipersonien vastaanottajan roolia ja selvittää yksikön 2. persoonan referenssit. Kandidaatintutkielmassani yksikön 2. persoonan käyttötapoja olivat 1) puheen ja ajatuksen referointi, 2) itsen puhuttelu, 3) avoimet viittaukset ja 4) suora puhuttelu.

Pro gradu -tutkielmassani tuon päiväkirja-aineiston rinnalle saman henkilön kirjoittamat kirjeet, ja tarkastelen kirjeissä esiintyvää yksikön 2. persoonaa ja sen muotoja. Tarkoitukseni on vertailla yksikön 2. persoonan käyttötapoja kirjeessä ja päiväkirjassa tekstilajin näkökulmasta: Onko käytössä eroja? Jos eroja on, missä suhteessa ne ovat tekstilajiin? Tarkastellessani yksittäistä kielen ilmiötä – yksikön 2. persoonan käyttöä – lähestymistapani on vahvasti kielitieteellinen, ja näin ollen tutkielmani edustaa tekstilajitutkimuksen rinnalla vuorovaikutuslingvististä tutkimussuuntausta. Keskusteluanalyysia käytän aineiston tarkastelua ja analyysia ohjaavana menetelmänä. Tutkielmani teoreettisesta viitekehyksestä kerron tarkemmin alaluvuissa 2 ja 3.

Tutkielmani sijoittuu vuorovaikutuslingvistiikan ja tekstilajitutkimuksen yhteiselle maaperälle. Karita Suomalainen (2020b) osoittaa väitöskirjassaan yksikön 2. persoonalla olevan vuorovaikutuksen dynaamisessa kontekstissa erityyppisiä käyttötapoja. Tavallisesti puheaktipersonien (*minän* ja *sinän*) on ajateltu viittaavaan keskustelun kahteen pakolliseen osanottajaan, jolloin *sinän* on ajateltu viittaavan vastaanottajaan. Suomalainen osoittaa yksikön 2. persoonalla olevan kuitenkin myös avoin viittaussuhde ja partikkelistuneita kiteytyymiä (esim. *tietsä*;

kato; kuule). Pro gradu -tutkielmassani Suomalaisen väitöskirja (2020b) sekä hänen aiemmat tutkimuksensa (2020a; 2018; 2015) toimivat perustana omalle analyysilleni. Helasvuo (2008) on tarkastellut yksikön 1. persoonaa referenssin kannalta (ks. myös Väänänen 2016). Artikkelissaan Helasvuo sivuaa osaltaan myös yksikön 2. persoonan avointa käyttöä. Avoimeen käyttöön keskityn alaluvussa 5.2.

Päiväkirjatutkimusta on tehty enimmäkseen kirjallisuustieteen piirissä, mutta päiväkirjoja on tutkittu myös fennistiikassa. Muun muassa Kokkonen (2012) ja Lehtonen (2016) ovat tarkastelleet päiväkirjan kieltä ja päiväkirjagenren moniäänisyyttä pro gradu -tutkielmissaan. Päiväkirjan kielellistä variaatiota on tutkinut Nordlund (2003). Kirjeitä on puolestaan käytetty tutkimuskentällä muun muassa tapahtumahistorian lähdeaineistona (ks. Nurminen 2015; Hagelstam & Taskinen 2015). Laivasen (2012, 4) mukaan yksityiset tekstit, kuten kirjeet ja päiväkirjat, ovat viime vuosina nousseet suosituiksi tutkimusaineistoiksi, mutta päiväkirjojen kielitieteellinen tutkimusnäkökulma on jäänyt vielä vähäiseksi. Kielitieteellisestä näkökulmasta kirjeitä on tarkastellut muun muassa Alina Ek kandidaatin- ja pro gradu -tutkielmissaan (2016; 2017).

Tutkimusaineistoni on vain yhden ihmisen kirjoittama ja ajallisesti rajattu vain pariin vuosikymmeneen. Näin ollen tulokset kertovat vain tästä aineistosta ja kirjoittajan tavasta kirjoittaa. Tulokset voisivat muuttua jo pelkästään sillä, että mukana olisi useampia eri kirjoittajia, puhumattakaan useita eri-ikäisten kirjoittamia tai erivuosisikymmeniltä kerättyjä aineistoja.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Koska usein päiväkirjan oletetaan olevan yksityinen, antaa se vaikutelman, ettei päiväkirjalla ole lukijaa ollenkaan, tai lukija on kirjoittaja itse. Kirje puolestaan sisältää vastaanottajan – fyysisen toisen – jolle kirjeen sanat osoitetaan. Tavoitteeni on selvittää, millaiseksi yksikön 2. persoonan tarkoite rakentuu aineistoissani, mikä funktio sillä on päiväkirjatekstissä ja kirjeessä, ja miten funktiot mahdollisesti eroavat toisistaan.

Tutkin pro gradu -tutkielmassani seuraavia asioita:

- 1) Millaiseksi yksikön 2. persoonan tarkoite rakentuu aineistossani, ja miten kielellisiä resursseja käytetään vuorovaikutustilanteen rakentumiseen?
- 2) Onko yksikön 2. persoonan ja sen muotojen käytöllä eroja päiväkirja- ja kirjeaineistossa?
- 3) Miten yksikön 2. persoonan käyttö eroaa suhteessa tekstilajiin? Eli missä määrin teksteissä ilmenevä vaihtelu yksikön 2. persoonan muotojen käytössä selittyy tekstilajien ominaispiirteillä?

Kieltä voidaan pitää *resurssina*, josta kielenkäyttäjä valitsee käyttötapaansa. Valinnanvapautta rajaavat kuitenkin muun muassa konteksti, siihen liittyvät vuorovaikutukselliset ja diskursiiviset käytänteet sääntöineen sekä kielenkäyttäjän omat tottumukset ja taidot. Resurssin käsitettä voidaan havainnollistaa pohtimalla omia vieraan kielen taitoja: joissain tilanteissa resurssit riittävät monenlaisiin valintoihin, kun taas toisinaan tilanne tai omat taitomme rajoittavat valintaprosessia. Tämä koskee yhtä lailla ensikieltä ja vierasta kieltä. Tutkielmassani selvitän, miten kielellisiä resursseja käytetään vuorovaikutustilanteen rakentamisessa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11.)

Fiktiivinen teksti pitää aina sisällään kommunikaation kertojan ja lukijan välillä (Tammi 1992, 115). Kuten jo mainitsin, kirjeellä oletetaan olevan vastaanottaja, jolle kirjeen teksti osoitetaan. Vastaanottajaa puhutellaan kirjeessä, ja kirjeen välityksellä käytyä keskustelua voidaan tarkastella puhetilanteenkaltaisena vuorovaikutustilanteena. Päiväkirjatekstin vastaanottajaksi muodostuu kuvitteellinen vastapuoli, joka nimetään narratologiassa *kerronnalliseksi puhetoveriksi* (Vatka 2005, 158). Minäkeskeisen kerronnan lisäksi aineistostani nousee esiin todellisten henkilöiden suoraa puhuttelua, jolloin tekstissä puhutellaan suoraan sitä henkilöä, josta kirjoittaja kirjoittaa. Tällöin kerronnallisen puhetoverin voi ajatella olevan henkilö, jota kulloinkin puhutellaan. Kirjeaineistossa ehdoton pääpaino on tunnusmerkittävästi kirjeen vastaanottajan puhuttelu. Anne Mäntysen (2003, 24) mukaan tekstilajin määrittelyssä on olennaista kiinnittää huomio tekstin muotoon, rakenteeseen, sisältöön ja tekstin vaikutukseen yleisöön, eli tutkielmassani kirjeen vastaanottajaan. Tekstien, sekä kirjeiden että päiväkirjojen, asiasisällön jätän vähemmälle huomiolle.

1.3 Tutkimusaineisto ja eettiset kysymykset

Tutkielmani aineistona on 26 kirjettä vuosilta 1957, 1969 ja 1970 ja päiväkirjat vuosilta 1965–1984. Molemmat aineistoista on kirjoitettu käsin A4-kokoisille sivuille. Kirjeaineiston laajuus on 110 sivua, päiväkirja-aineistoa on 1200 sivua. Päiväkirjojen osalta sanamäärät sivua kohden vaihtelevat, sillä joukossa on joitakin lehtileikkeitä ja valokuvia, jotka vievät tilaa leipätekstiltä.

Aineistoni on isäni hallussa oleva edesmenneen isoäitini päiväkirja- ja kirjekokoelma. Aineisto on alkujaan kirjoittajansa henkilökohtaista omaisuutta. Jos kirjoittaja olisi elossa, niiden lukeminen ja käyttäminen loukkaisi sekä kirjesalaisuutta että yksityisyydensuojaa. Olen pyytänyt kirjallisen luvan aineistojen käyttöön jo kandidaatintutkielmaa tehdessäni. Luvat on kysytty perikunnalta, eli kirjoittajan neljältä lapselta. Käyttölupa sisältää vaateen aineiston käyttämisestä eettisten ohjeiden mukaisesti niin, ettei tekstistä paljasteta mitään mahdollisesti arkaluontoista.

Tutkimuksen tarpeet määräävät tutkittavista kerrottavien taustatietojen tarpeellisuuden. Taustatietojen kertomisen valinnassa tulee olla johdonmukainen. (Kuula-Luumi 2018.) Aineistossa esiintyy sekä kirjoittajan perheenjäseniä että tämän naapureita ja muita tuttuja. Henkilöiden nimet ja muut tunnistetiedot eivät anna tutkielmalleni mitään lisäarvoa, mutta perheenjäsenet ovat toivoneet, että nimet säilytettäisiin niiden alkuperäisessä muodossa, ja että aineiston alkuperäinen laatija mainittaisiin nimeltä. Tämä johtaa siihen, että tekstissä esiintyvät henkilöt ovat tunnistettavissa.

Koska lähtökohtani on puhtaasti kielellinen, ei aineistoa käsitellä sen asiasisältö edellä. Tällöin esimerkiksi arkaluontoisten näytteiden käyttäminen on helpompi välttää, jos vastaavaa yksikön 2. persoonan käyttötapaa esiintyy myös muissa kohdissa. Pyrkimykseni on joka tapauksessa tarkastella tekstiä objektiivisesti. Aineistoesimerkit olen valinnut kattavasti niin, että ne tarjoavat edustavan kuvan siitä, mitä olen tutkimassa ja niin, että pystyn havainnollistamaan asian. On erityisen tärkeää huomioida, että aineistoesimerkit valitaan niin, etteivät ne riko eettisiä sääntöjä: kahdesta toisiaan vastaavasta näytteestä tulee valita se, joka ei paljasta tai paljastaa vähemmän arkaluontoisia asioita.

Kirje- ja päiväkirjatutkimuksessa haasteena on aineiston kapeus sekä henkilökohtaisten tekstien käyttämiseen liittyvä eettisyys. Kuten Erkkä Pehkonen (2015, 60) toteaa, ongelma koskee sekä tutkielman tekijän metodologisia että eettisiä valintoja. On tärkeää muistaa, että välttämättömien metodologisten valintojen tekemisellä on myös eettinen ulottuvuus. Tutkimuseettisestä näkökulmasta tulee pohtia aineiston kirjoittajan ja tämän lähipiirin nimien anonymisointia. Tekstien kirjoittajien tai niiden omistajien luvalla ja riittävän ajan kuluttua kirje- ja päiväkirjamateriaalia voi käyttää tutkimuksessa henkilöiden oikeilla nimillä (mts 70), ja tutkielmassani olen päätenyt tähän vaihtoehtoon.

Kirjeenvaihto on käyty kirjoittajan puolison kanssa aikoina, joina puoliso on ollut töissä ulkomailla tai laivalla. Kirjeenvaihto alkaa aikana ennen perheenisäystä ja limittyy loppuvaiheessa samanaikaiseksi päiväkirjojen kanssa, jolloin perheessä on jo kolme lasta. Päiväkirjat sisältävät pääosin arjen kuvausta ja kirjoittajan omien ajatusten käsittelyä. Yksi päiväkirjoista (1973) on muistelmakirja, jossa yksikön 2. persoonan käyttöä ei juurikaan esiinny. Muistelmakirja on päiväkirjan muoto, jota kirjoitetaan reilusti tapahtumahetken jälkeen esimerkiksi almanakan merkintöjen avulla. Kyseinen muistelmakirja eroaa selkeästi muista aineistoni päiväkirjoista, jotka on kirjoitettu lyhyen ajan sisällä kuvailtujen asioiden tapahtumahetkestä, ja tästä syystä olen jättänyt muistelmakirjan kokonaan huomiotta analyysiosuudessa.

1.4 Työn rakenne

Olen jakanut tutkielmani teoriaosuuden kahteen osaan: tekstilajin teoriaan ja vuorovaikutuksen näkökulmaan yksikön 2. persoonaan. Käsittelen näitä teorialuvuissa 2 ja 3. Tekstilajin teoria sisältää genretutkimuksen taustaa ja keskittyy erityisesti kirjeen ja päiväkirjan tekstilajiin. Vuorovaikutuksen teorialuvussa käsittelen vuorovaikutuslingvistiikkaa ja keskustelunanalyysia samassa alaluvussa. Tämän jälkeen käsittelen yksikön 2. persoonaa vuorovaikutuksen resurssina ja vastaanottajuuden kiteytymistä yksikön 2. persoonan ilmauksiin. Näissä vahvimpana teoriavaikuttajana toimii Karita Suomalaisen väitöskirja (2020b) ja sen osatutkimukset (2020a). Luvussa 4 esittelen aineistoni tarkemmin ja käyn läpi aineiston esittämiseen liittyviä merkintöjä.

Analyysiluku on jaettu neljään analyysiosioon käyttötarkoituksen mukaan. Näitä ovat deiktisesti spesifi yksikön 2. persoona, yksikön 2. persoonan avoin käyttö, yksikön 2. persoonan kiteytynyt käyttö sekä yksikön 2. persoona puheen ja ajatuksen referoinnissa. Käsittelen kirje- ja päiväkirja-aineistoa erikseen jokaisessa alaluvussa (poikkeuksena avoin yksikön 2. persoona, jota esiintyy vain päiväkirja-aineistossa). Analyysilukujen jälkeen kokoan tulokseni vertaillen niitä keskenään (alaluku 5.5).

2 TEKSTILAJIN TEORIAA

Tässä luvussa käsittelen tekstilajin teoriaa sekä kirjeen ja päiväkirjan tekstilajille ominaisia piirteitä. Päiväkirjat ja kirjeet ovat viimevuosina nousseet tutkimuskohteeksi elämäkertojen rinnalle. Kirjeen ja päiväkirjan kirjoittamista ohjaavat monenlaiset normit. Kirjeet tarkoitetaan usein ainakin lähipiirissä jaettaviksi, kun taas päiväkirjoja leimaa puhe itsestä jollekin abstraktille yleisölle. Tällöin kyseessä on erilaisten itse-esitysten tutkimus. (Vuori 2012, 679.)

Kielitieteen näkökulmasta *genre* eli *tekstilaji* viittaa niihin tekstin kielellisiin konventioihin, jotka vaikuttavat tekstin tuottamiseen ja käyttötarkoitukseen. Tieteen termipankki (TT) määrittelee rakennetta korostavan tekstilajin seuraavasti: ”Saman tekstilajin tekstit koostuvat tietyistä vaiheista, joilla on vakiintuneita järjestyksiä ja jotka ovat eri tavoin pakollisia. Tiettyyn tekstilajiin kuuluvilla teksteillä on sama nimi, päämäärä / funktio, sama kohdeyleisö, prototyypillisesti samankaltainen rakenne ja sisältö.” (TT: tekstilaji.) Tutkielmassani tarkastelen tekstilajia nimenomaan rakenteen näkökulmasta. Rakennepeskeistä genre- eli tekstilajitutkimusta on monenlaista, mutta lähtökohtana on konkreettisten testien laadullinen tai määrällinen analyysi (Heikkinen & Voutilainen 2012, 23).

Systeemis-funktionaalisen kielentutkimuksen piirissä rakennelähtöinen lajitutkimus on saanut alkunsa havainnosta, jonka mukaan kieli vaihtelee tilanteittain: erityyppisissä teksteissä käytetään erilaista kieltä. Ruqaiya Hasan (1984) esittää, että tekstien kokonaisrakenteet muodostuvat erilaisista valinnaisista ja pakollisista jaksoista. Eri genret ovat rakenteeltaan vaihtelevasti vakiintuneita. Rakenteeltaan tiukkoja tekstejä ovat muun muassa resepti ja kuolinilmoitukset, kun taas väljempiä rakenteita on esimerkiksi vapaissa arkikeskusteluissa. (Heikkinen & Voutilainen 2012, 25.)

Eri lajeille ominaisia kielenpiirteitä voidaan tarkastella myös määrällisesti, jolloin keskitytään ensisijaisesti lause- ja sanastotason mikrorakenteiden analyysiin. Omassa tutkielmassani tarkastelen morfologisia ja syntaktisia piirteitä keskittymällä yksikön 2. persoonan käyttöön. Kun tehdään mikro- ja makrotason määrällistä tarkastelua, taustalle oletetaan erilaisia abstrakteja genre-, rekisteri- tai tyyli- piirteitä. (Heikkinen & Voutilainen 2012, 26.) Tekstilajitutkimukseen liitetään tiiviisti myös termit *diskurssi* ja *rekisteri*, ja näitä käytetään eri tavoin eri tutkimusaloissa. Pro gradu -tutkielman rajatun laajuuden vuoksi en syvenny tarkemmin käsittelemään tekstilajia diskurssin ja rekisterin avulla, vaan käytän vain *tekstilajia* yksittäisenä terminä.

Tekstilajeja voi tarkastella myös tekstiin liittyvän dialogisuuden eli vuorovaikutuksen erojen kautta. Vuorovaikutusta ei voida pelkistää ainoastaan tekstin todelliseen tai kuvitteelliseen tekstissä rakennettuun yleisöön, vaan se tulee nähdä dynaamisempana, tekstin eri äänillä puhumisen huomioon

ottavana näkökulmana. (Nieminen 2010, 247.) Koska tarkasteluni kohteena on yksikön 2. persoona, oletan dialogisuuden olevan läsnä molemmissa aineistoissani.

Diskurssintutkimuksen näkökulmasta kieli on funktionaalinen, tilanteinen ja monitasoinen resurssi. Sillä tehdään valintoja kielellisten (kielioppi, rakenteet, sanasto), diskursiivisten (esim. diskurssit ja genre) sekä sosiaalisten (mm. identiteetti ja valtakysymykset) merkitysjärjestelmän tasolla. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 9.) Tutkielmassani pääpaino on kielellisten resurssien tarkastelussa erityisesti sanaston tasolla. Diskursiivisia valintoja ohjaa kirjeen ja päiväkirjan tekstilajille tyypilliset piirteet.

2.1 Kirje tekstilajina ja tutkimuksen kohteena

Tekstilajina kirje on tunnistettava konventionaalisten käytänteidensä vuoksi. Pirjo Hiidenmaan (2000, 171) mukaan nämä konventiot ovat sellaisia tekstin osia, joita ei voi siitä irrottaa. Kirjeen konventionaalisia tapoja ovat alku- ja lopputervehdykset sekä vastaanottajan puhuttelu. Konventionaaliisiin tapoihin sisältyvät kirjeissä usein käytetyt muodot, kuten päiväys, allekirjoitus ja keskikohta, joka sisältää varsinaisen asiasisällön. (Laitinen & Nordlund 2008, 220, 226; Laivanen 2012, 13.) Kun tarkastellaan merkityksiä, on oleellista huomioida niin teksti kuin tekstiyhteyskin, joten kirjeitä tarkasteltaessa sisällön lisäksi on keskeistä tarkastella myös muotoa (Ek 2017, 9).

Kirjeenvaihto on dialogista viestintää, joka tapahtuu viiveellä. Kun tarkastellaan kirjettä tekstilajina, on olennaista ottaa huomioon, että kirje vastaa toiseen kirjeeseen. Taustalla oleva toinen teksti pyritään ottamaan huomioon heti kirjeen alussa, ja sen pohjalta pystytään jatkamaan aiemmin alkanutta keskustelua. Tämä osoittaa kirjeen vuorovaikutuksellisuuden sekä puhutun ja kirjoitetun kielen häilyvän rajan. Juuri kirjeen vastavuoroisuus ja keskustelunomaisuus erottaa kirjeen muista omaelämäkerrallisista kirjoittamisen muodoista – kuten päiväkirjasta – selkeimmin omaksi tekstilajikseen. Juuri kirjeiden puhuttelut osoittavat niiden kommunikatiivisuuden ja vastavuoroisuuden. Kirjeen tarkoitus on kommunikoida ja viestiä tietyn vastaanottajan kanssa. (Mäntynen 2003, 62; Ek 2017, 10.)

Tekstilajina kirje asettuu puhutun, arkisen kielen ja kielenhuollon normeja mukailevan kirjoitetun kielen välimaastoon. Kirjeet ovat selvästi vapaampia kuin kaunokirjalliset tekstit, ja niissä on usein myös puheelle ominaisia piirteitä. Kirjeet ovat kirjoitettua tekstiä, ja ne noudattavat suurelta osin kieliopin normeja paremmin kuin puhuttu kieli. Silti kirjeissä on useita seikkoja, jotka ovat ominaisia nimenomaan puhutulle kielimuodolle. Näitä piirteitä ovat esimerkiksi epävirallisuus, subjektiivisuus, kontekstisidonnaisuus ja narratiivisuus. (Leiwo ym. 1992, 85.)

Kirjoittajien vuoropuheluna kirjoittamassa artikkelissa tutkijat Margherita Jolly ja Liz Stanley (2005) pohtivat kirjettä tekstilajina. Stanley tarjoaa kirjeiden testkijalia rakentaviksi piirteiksi seuraavia (Jolly & Stanley 2005, 94–95):

- 1) vastavuoroisuuden (*exchanges*)
- 2) tarkoituksellisuuden (*purposeful intent*)
- 3) kontekstisidonnaisuuden (*referential aspects*) ja
- 4) persoonallisuuden ja persoonattomuuden samanaikaisen läsnäolon (*the boundaries of the personal and impersonal*).

Vastavuoroisuudella Stanley tarkoittaa kirjeen kirjoittajan ja vastaanottajan roolien vaihtumista kirjeiden välillä; kirjeenvaihto on vastavuoroista ja keskustelunkaltaista. Tarkoituksellisuus voi olla konkreettinen tarve välittää viesti, tai tarve ylläpitää suhdetta etäällä olevaan ihmiseen. Kirjeellä on tapana olla linkittyneenä ”oikeaan maailmaan” ja sen ilmiöihin, ja näin ollen se on kontekstisidonnainen sen kirjoitus- ja lukuajankohtaan tai -paikkaan. Kaikenlaiset kirjeet pitävät sisällään jonkin ontologisen ja epistemologisen tilan persoonallisuuden ja persoonattomuuden välillä. Tätä Stanley tarkoittaa kirjeen *minän* muuttumisella kirjoitus- ja lukuajankohdasta mukaan. (Jolly & Stanley 2005, 95.) Tuon esille vastaavanlaista pohdintaa *minän* ja *sinän* roolien jatkuvasta vuorottelusta analyysiluvussani.

Kirjeitä tarkasteltaessa keskeinen käsite on vuorovaikutus. Olennaista sekä puhutussa että kirjoitetussa kielessä on osapuolten välinen ymmärretyksi tuleminen. Keskustelussa reagoidaan aiempaan puheenvuoroon, sitä tulkitaan ja siihen vastataan. Puheenvuoro on samaan aikaan tulkinta edellisestä ja pohja seuraavalle puheenvuorolle. (Kuruhila 2008, 105.) Kirjeenvaihdossa vuorovaikutus on välillistä, jolloin se on puhetta hitaampaa. Dialogin osallistujat pyrkivät tekemään yhteistyötä ja luomaan illuusion aidosta kasvokkain tapahtuvasta viestintätilanteesta välimatkasta huolimatta. (Klippi 2015, 112). Tutkielmassani keskityn yksikön 2. persoonaan, jonka oletan esiintyvän kirjeessä ensisijaisesti vastaanottajan puhuttelun yhteydessä. En keskity niinkään vuorovaikutuksen rakentamiseen kirjeessä, vaan dialogisuus on oleellinen yksikön 2. persoonan käytön funktio.

2.2 Päiväkirja tekstilajina ja tutkimuksen kohteena

Aiemmassa päiväkirjatutkimuksessa päiväkirja määritellään kronologisesti eteneväksi, erillisistä merkinnöistä koostuvaksi muistikirjaksi, jossa kirjoittaja käsittelee subjektiivisesti minäkertojan avulla ajatuksiaan tai tapahtumia (Ahola 1993, 96; Norkola 1996, 37; Vatka 2005, 16). Siinä, missä

suuri osa tutkijoista ajattelee päiväkirjojen olevan yksityisiä tekstejä, Norkola pitää päiväkirjan henkilökohtaisuutta moniulotteisempänä. Päiväkirjatekstille ominaisia piirteitä ovat sen sisältämät minä ja sinä, sen kirjemäinen muoto sekä *Rakas päiväkirja* -tyylinen personointi. Nämä nostavat kommunikaation tarkastelun kohteeksi. Genrelle leimallinen yksityisyys on ristiriidassa kommunikaation kanssa. (Lehtonen 2016, 11.) Votka pohtiikin, onko päiväkirjalla lopulta jokin vastaanottaja, jolle kirjoitetaan, ja olisiko salassa pidettävää ja täysin yksityiseksi tarkoitettua omaelämäkertaa mahdollista edes laatia (Votka 2005, 16). Philippe Lejeune (1988) toteaa, ettei täysin intiimiä päiväkirjaa ole, koska myös salassa kirjoitettuun päiväkirjaan sisältyy kommunikatiivinen asenne tai dialoginen ele (TT: päiväkirja).

Georges Gusdorfin (1948) mukaan päiväkirjat voidaan jakaa kahteen päälajiin: raportoiviin päiväkirjoihin (*journal externe*) ja henkilökohtaisiin päiväkirjoihin (*journal intime*). Raportoiva päiväkirja pyrkii tapahtumien objektiiviseen tarkasteluun suurten mullistusten ja elämäntapahtumien aikana, kun taas henkilökohtainen päiväkirja keskittyy kirjoittajan oman olemassaolon kysymysten ja yksityiselämän asioiden tarkasteluun. (Gusdorf 1948, 39–42.) Jaottelun päiväkirjan päälajeihin on suomentanut Norkola (1996).

Norkola (1995) laajentaa jaon neljään päälajiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran päiväkirja-arkiston perusteella. Norkolan jaossa päiväkirjatyyppinä ovat muistikirjamainen, raportoiva, tunnustuksellinen ja esteettisyyteen pyrkivä päiväkirja. Muistikirjamainen päiväkirjatyyppi sisältää lyhyitä, irrallisia merkintöjä, jotka koostuvat vain muutaman sanan virkkeistä. Näistä muodostuu katkonainen päiväkirja. Raportoiva päiväkirja sisältää arjen tapahtumia ilman arvottamista tai syvällisempää pohdintaa. Tällainen raportoiva päiväkirja voi olla tukemassa omaelämäkerrallista muistia. Tunnustuksellisessa päiväkirjassa voidaan ajatella olevan läsnä joku ”toinen”, jolle avaudutaan. Päiväkirjatyypeistä tämä on lähimpänä kirjeen tekstilajia. Esteettisyyteen pyrkivä päiväkirja kirjoitetaan esteettisesti kauniiksi. Sitä kirjoittaessa pidetään silmällä sekä ulkosua. (Norkola 1995, 116–130.)

Päiväkirjalla ja kirjeellä tekstilajeina on yhtäläisyyksiä. Päiväkirjassa voidaan puhutella jotakuta kirjoitushetkellä puheena olevaa tai ikävöityä henkilöä, koska se on kirjoitusvaiheessa luonnollinen tapa lähestyä kohdetta. Kirje puolestaan saa usein päiväkirjamaisia piirteitä sen *itsekommunikaation* vuoksi. (Votka 2005, 68–71.) On mahdollista, että päiväkirjateksti osoitetaan jollekin todelliselle henkilölle, esimerkiksi puolisolle, josta muodostuu kirjoittajan puhuttelemana päiväkirjan yleisö ja mahdollisesti myös todellinen lukija. (Norkola 1995, 124.) Päiväkirja-aineistossani on noin neljän kuukauden jakso, jonka aikana kirjoittajan puoliso työskentelee ulkomailla. Kyseisen ajanjakson päiväkirjatekstit ovat ikään kuin kirjeitä kirjoittajan puolisolle, arjen tallentamista puolison myöhemmin luettavaksi. Tänä aikana tehdyissä merkinnöissä yksikön 2. persoonan puhuttelu on

huomattavasti yleisempää kuin muulloin. Ajanjakso aiheuttaman erikoisen kontekstin vuoksi olen jättänyt nämä esiintymät analysoimatta, mutta tuon kokoavassa luvussa (5.5) esimerkin kyseisen ajanjakson päällekkäisistä teksteistä. Näiltä osin sisällöt ovat pitkälti samoja sekä päiväkirja- että kirjeaineistossani. Päiväkirjassa tapahtumat kuvataan laajemmin ja yksityiskohtaisemmin.

Päiväkirjan teksti on usein hyvin puheenomaista, josta kielii muun muassa päiväkirjan puhuttelu (*rakas päiväkirja*), murteen ja slangin käyttö sekä koodinvaihto. Yksikön 2. persoonana on puheaktipersona, joten se on keskiössä myös päiväkirjan puheenomaisuudessa ja kommunikatiivisuudessa. Vatkan (2005) mukaan nimenomaan päiväkirjan puhekielisyys on syy sille, että viestintätutkimuksen malleja voi soveltaa myös päiväkirjakommunikaation tutkimiseen. Hän mainitsee muun muassa David K. Berlon (1960) muotoileman mallin, jossa viestintä nähdään kahden tahon yhteistyönä, interaktioprozessina. Viestintä perustuu empatiaan ja roolinottoon, jolloin lähettäjä ja vastaanottaja eivät ole toisistaan riippumattomia. Viestijät asettuvat vuorovaikutuksessa ikään kuin toistensa rooliin. Myös Habermas (1994) painottaa, että kommunikaatiossa tekee yhteistyötä vähintään kaksi toimijaa. Se on sosiaalista toimintaa, jossa osallistujat toteuttavat yhteistä toimintasuunnitelmaa. Kyseessä on siis intersubjektiivinen sosiaalinen järjestys, jossa keskeisiä toiminnan koordinoitumekanismeja ovat yhteisymmärrys ja vaikutus. (Habermas 1994, 70; Vatka 2005, 135)

Päiväkirjan mahdolliseen lukijaan viittaa myös se, että kirjoittaja taustoittaa kirjoituksiaan esittelemällä perhettään. Koska kirjoittaja tuntee oman taustansa ja elinpiirinsä, voidaan ajatella, että taustoitusta tehdään nimenomaan jollekin todelliselle keskustelukumppanille. (Vatka 2005, 148.) Tästä voidaan siis päätellä, että päiväkirjan konventiot sisältävät olennaisesti *kuvitteellisen puhekumppanin*, jolle päiväkirjuri osoittaa kertomuksiaan. Aineistoa tarkastellessani käytän kuvitteellisen puhekumppanin lisäksi termiä *sisäislukija*. Sisäislukija määritellään Tieteen Termipankissa seuraavasti: ”Tekstistä abstrahoitava hypoteettinen lukijahahmo, malli tai roolihahmo, jolle sisäistekijän oletetaan osoittavan kertomuksensa” (TT: sisäislukija).

3 VUOROVAIKUTUKSEN NÄKÖKULMA YKSIKÖN 2. PERSOONAAN

3.1 Vuorovaikutuslingvistiikka ja keskusteluanalyysi

Vuorovaikutuslingvistiikan tarkoituksena on ymmärtää, miten vuorovaikutus vaikuttaa kieleen ja sen käyttämiseen (Couper-Kuhlen & Selting 2001, 3). Ensisijaisesti kieli mielletään vuorovaikutuksen välineeksi, ja kielellisiä rakenteita käytetään dynaamisina resursseina keskustelun eri toiminnoissa. Tämän näkemyksen mukaan kieltä tuotetaan aina tietyssä vuorovaikutuksellisessa kehyksessä, joka on osaltaan muokkaamassa siinä käytettyjä kielellisiä rakenteita. (Mts. 3–4.) Tutkielmani edustaa sellaista vuorovaikutuslingvistiikkaa, joka keskittyy kieliopillisten rakenteiden roolien ymmärtämiseen vuorovaikutustoiminnan osana.

Vaikka aineistoni on kirjoitettua tekstiä, tarkastelen aineistoni yksikön 2. persoonan käytön esiintymiä vuorovaikutustoimintana. Useat vuorovaikutuslingvistiset tutkimukset keskittyvät tarkastelemaan puhuttua kieltä (ks. kuitenkin esim. Helasvuo 2008; Suomalainen 2015), mutta yhtä lailla kirjoitettu teksti syntyy vuorovaikutuksessa (Linell 1998, 268). Useimpien kirjoitettujen tekstien vuorovaikutus on epäsuoraa ja välillistä toisin kuin kasvokkain tapahtuvassa keskustelussa, ei silti voida väittää, etteivätkö tekstitkin sisältäisi vuorovaikutusta (Suomalainen 2015, 9). Koska yksikön 2. persoona on puheaktipronomini, viittaa se keskustelussa toiseen osapuoleen. Voidaan siis olettaa, että molemmissa tutkimusaineistoissani esiintyy vuorovaikutusta jonkun kuulijan tai lukijan kanssa, oli se todellinen tai kuvitteellinen.

Hyödynnän työssäni vuorovaikutuslingvistiikassa käytettyä keskusteluanalyysin menetelmää erityisesti puhutteluesiintymien osalta. Keskusteluanalyysi perustuu Harvey Sacksin (Sacks ym. 1974) huomioon siitä, että vuorovaikutus on järjestäytyneitä ja jäsentynyttä toimintaa, eikä keskustelu ole kaaos tai puhujien keskinäinen ymmärtäminen sattumaa.

Osallistumiskehikko on keskusteluanalyysissä käytettävä käsite, jonka avulla vuorovaikutustilanne voidaan hahmottaa. Vuorovaikutustilanne muodostuu kahdesta tai useammasta vaihtelevia diskurssi-identiteettejä saavista osallistujista. Diskurssi-identiteetti määritellään Tieteen termipankissa seuraavasti: ”Osallistujan vaihteleva rooli keskustelun osallistumiskehikossa siihen pääsyn, erilaisten puhetoimintojen tai muiden tekijöiden vaikutusalassa” (TT, diskurssi-identiteetti). Näistä keskustelun osallistujien kesken vaihtuvista rooleista muodostuu osallistumiskehikko. (Seppänen 1997, 156–157.) Vaikka osallistumiskehikko on kehitetty puhetilanteen analyysiin, voi sitä Kyllösen (2012) mukaan soveltaa myös kirjoitetun kielen analyysiin. Kyllönen on käyttänyt kehikkoa blogitekstien tutkimiseen, kuten myös Suomalainen (2015). Kirjoittaja on oman tekstinsä esittäjä, mutta

tarkastelemalla tekijyyttä ja toimeksiantajuutta pystytään selvittämään sanojen alkuperäinen esittäjä. (Kyllönen 2012, 8.) Väitöskirjassaan Suomalainen osoittaa yksikön 2. persoonan käytön olevan aina suunnattu jollekulle vastaanottajalle, ja osoittaa, että tämä on olennaista myös osallistumiskehikon näkökulmasta. Yksikön 2. persoona jakaa osallistajuutta ja siirtää toimijuutta äänessäolijalta – aineistossani siis kirjoittajalta – vastaanottajalle. Siihen, miten erityyppiset yksikön 2. persoonan ilmaukset jakavat osallistajuutta, paneudun tarkemmin analyysissäni. (Suomalainen 2020b, 53.) Erityisesti päiväkirjatekstissä osallistajuus on staattista.

Aineistoni sisältää myös suoraa lukijan puhuttelua. Sellaisten vuorojen kannalta, joissa puhutellaan suoraan vastaanottajaa, keskeinen keskusteluanalyttinen termi on *addressing*, joka on tyypillisesti suomennettu *puhutteluksi*. *Addressing*-termi kuvaa, miten keskustelun vuoroja kohdistetaan tietylle vastaanottajalle. *Puhuttelu*-suomennosta on kritisoinut muun muassa Seppänen (1998, 154), jonka mukaan suomennos ei ole ongelmaton, sillä kasvokkain käytävässä keskustelussa puhuttelun kohde voidaan tarkentaa myös kielenulkoisilla keinoilla, kuten katseella tai eleellä. (Mts. 155.) Olen rajannut aineistoni puhuttelut vain niihin esiintymiin, joihin liittyy 2. persoonan kategoriaan kuuluva ilmaus.

3.2 Yksikön 2. persoona vuorovaikutuksen resurssina

Tutkielmani huomion kohteena on yksikön 2. persoonan käyttö kirjallisessa kontekstissa tekstilajin näkökulmasta. Iso suomen kielioppi määrittelee persoonan seuraavasti: ”Persoona on kieliopillinen kategoria, joka perustuu referentiaalisten eli viittaavien NP:iden luokittamiseen puhetilanteen kannalta kolmia puhujaan, kuulijaan ja muihin” (VISK § 106). Persoonan käsitteleminen kieliopillisena kategoriana tarkoittaa puhtilanteen osallistujien roolien koodaamista kieliopillisesti (Siewierska 2004, 1). Eri kielissä on omat persoonajärjestelmänsä; suomen kielessä persoona voidaan ilmaista verbimuodoilla, omistusliitteellä tai persoonapronomineilla. (Suomalainen 2020b, iv; VISK § 95, 107, 716).

Kielessä 1. ja 2. persoonan pronominit, eli *puheaktipronominit*, viittaavat puhetilanteen kahteen pakolliseen osapuoleen: puhujaan ja puhuteltavaan. Nämä pronominit ovat *deiktisiä*, mikä tarkoittaa, että niiden tarkoite vaihtelee tilanteen mukaan. Puhujan ja vastaanottajan roolit siis vaihtuvat, kun vuoro vaihtuu. (VISK §716.) Puhuja ja puhuteltava ovat puhetilanteessa aina läsnä vähintään jollakin tasolla – *minä* sanoo jotakin *sinälle*, joka on viestin vastaanottaja, kuulija ja puhuteltava. Voisi ajatella, että *sinän* ja *minän* positiot kiertävät kehää: kun vastaanottaja ottaa vastaan *sinän*, hän kääntää sen itselleen *minäksi*. Kun sanat kohdistetaan alkuperäiselle *minälle*, tämä saakin *sinän*

position. (Suomalainen 2020b, 19.) Koska tutkin yksikön 2. persoonan esiintymiä kirjeissä ja päiväkirjoissa, puheaktipersoonat ovat persoonajärjestelmän oleellisin osa tutkielmaani.

Kieliopilliset puhuttelut jaetaan yleensä suoriin ja epäsuoriin puhuttelutapoihin. Suorassa puhuttelussa käytetään yksikön ja monikon 2. persoonan muotoja, joiden avulla puhe voidaan kohdistaa tietylle yleisölle. Yksikön 2. persoona *sinä* on suora ja tunnusmerkitön puhuttelumuoto, jolla viitataan kerrallaan vain yhteen vastaanottajaan. Monikon 2. persoona *te* puolestaan viittaa useampaan kuin yhteen puhuteltavaan, ja sitä käytetään myös teititellässä. (Seppänen 1989, 196.) Suomen kielessä alkuperäisenä puhuttelutapana voi pitää yksikön 2. persoonan käyttöä, ja sen voi katsoa kuuluvan sekä muodollisiin että tuttavallisiin puhetilanteisiin (Yli-Vakkuri 1989, 70). Tutkielmassani keskityn yksikön 2. persoonaan. Monikon 2. persoona käytetään vain päiväkirja-aineistossa, ja siinäkin vain puhuteltaessa suuria yliluonnollisia voimia, kuten jumalia ja henkiä.

Sitä, kuinka persoonaviittauksia kytketään kielen käyttötilanteeseen, puhetilanteen osanottajiin ja kontekstiin, kutsutaan kognitiiviseen kielioppiin vakiintuneella termillä *ankkurointi* (engl. *grounding*) (ks. Helasvuo 2008). Ankkuroituminen tapahtuu, kun vuorovaikutustilanteessa yksikön 2. persoonalle pystytään määrittelemään jokin spesifi referenttikandidaatti, joka on usein vastaanottaja. Tällöin tiedetään tarkasti, kenelle vuoro on suunnattu. Suomalainen (2018) käyttää ankkurointia kuvaamaan monipuolisemmin sitä, mikä yksikön 2. persoonalla ilmaistun tilanteen osallistujan suhde on puhetilanteen osallistujiin. Tämän avulla pystytään määrittelemään yksikön 2. persoonan käyttötavat myös kirje- ja päiväkirja-aineistossa.

3.3 Vastaanottajuuden kiteytyminen yksikön 2. persoonan ilmauksiin

Kieliopillisena ilmauksena yksikön 2. persoonaan on kiteytynyt tiettyä semanttis-pragmaattista merkityspotentiaalia. Se joka aktivoituu persoonan muotoja käytettäessä: kun vastaanottaja kuulee yksikön 2. persoonan muodon keskustelussa, hän assosioi sen liittyvän itseensä, ellei tilanne ohjaa muuhun tulkintaan. Suomalaisen (2020b) mukaan tätä merkityspotentiaalia voi hyödyntää myös muuten kuin suoraan vastaanottajaan viitatessa tai tätä puhuteltaessa. (Suomalainen 2020b, 24–25.)

Sellainen yksikön 2. persoonan käyttö, jossa ei viitata yhteen tiettyyn spesifiin vastaanottajaan, on aiemmassa tutkimuksessa nimetty *impersonaaliseksi*, *geneeriseksi* tai *yleisluontoiseksi*. Nykyisessä fennistisessä tutkimuksessa vastaavanlaiselle käytölle yksikön 2. persoonan ilmauksissa on vakiintunut termi *avoin viittaus* (ks. esim. Helasvuo 2008; Suomalainen 2015; 2018). Tutkielmassani käytän termiä avoin viittaus tai *avoin yksikön 2. persoona* käsitellessäni sellaisia yksikön 2. persoonan viittauksia, joita ei ankkuroida käyttöyhteydessään vain yhteen tiettyyn vastaanottajaan. Näin ollen

yksikön 2. persoonaan voi samastua käytännössä kuka tahansa, eikä se saa välittömästi ympäristöstään yhtä spesifiä vastaanottajaa. Käsittelen näitä aineistoni pohjalta luvussa 5.3.

Yksikön 2. persoonan avoimen käytön lisäksi sen merkityspotentiaali voi kiteytyä tai kieliopillistua osaksi tiettyjä vuorovaikutusfunktioltaan ja muodoltaan vakiintuneita ilmauksia (Suomalainen 2020b, 26). Suomen kielen partikkeleihin kuuluu useita ilmauksia, jotka ovat alkujaan olleet selvästi verbin yksikön 2. persoonan muotoja. Tällaisen kehityksen läpikäyneitä partikkelistuneita ilmaisuja ovat esimerkiksi *katsoa-* ja *kuulla-*verbien 2. persoonan imperatiivimuodot. Nämä ilmaukset hahmotetaan *huomionkohdistimiksi* tai *partikkeleiksi*. (VISK § 858.) *Kato-*ilmausta ovat tarkastelleet Hakulinen ja Seppänen (1992) sekä Siitonen, Rauniomaa & Keisanen (2019), *kuule-*muotoa Hakulinen, Keevallik & Lindström (2003) ja *tiedätkö-*ilmaisua Suomalainen (2020b) vastajulkaistussa väitöskirjassaan.

Yksikön 2. persoonan esiintyessä osana partikkelistunutta tai merkitykseltään kiteytynyttä ilmausta se ei enää viittaa vastaanottajaan tai puhuttele tätä suoraan, mutta merkitykseltään yksikön 2. persoona on jollakin tasolla edelleen läsnä (Hakulinen & Seppänen 1992, 547; Suomalainen 2020b, 26). *Partikkelistumisella* tarkoitetaan juuri tätä kehitystä, jossa sana tai verbimuoto on irronnut alkuperäisestä taivutusparadigmastaan ja juurtunut käytössä yksittäiseksi taipumattomaksi sanaksi eli partikkeliksi (Suomalainen 2020a, 35).

Aineistossani tällaisia kiteytyneitä muotoja esiintyy pääosin puhutteluilmausten yhteydessä ja käsittelen ne luvussa 5.2.

4 AINEISTON ESITTELY JA ESITTÄMINEN

Sekä kirjeissä että päiväkirjoissa on havaittavissa ajan saatossa tapahtuva muutos, jossa yksikön 2. persoonan käyttö sekä lisääntyä että muuttaa viittaussuhdettaan. Seuraava katkelma on vuoden 1965 päiväkirjan kannesta:

- (1) Tämän vihkon ainoa ja oikea omistaja Sinikka Backman on ehdottomasti sitämieltä, että on henkilökohtaisiakin asioita, joten *näpit irti*. – Varteenotettava seikka.
(PK, 1965)

Katkelma ei sisällä yksikön 2. persoonaa, vaikka *näpit irti* viittaakin mahdolliseen lukijaan: Kielitoimiston sanakirja selventää ilmauksen käskyksi 'pysy(kää) erossa' (KS). Katkelmasta voi päätellä kirjoittajan pitävän päiväkirjojaan henkilökohtaisina, ja täten varsinainen lukija olisi kirjoittaja itse. Erityisen mielenkiintoista on pohtia, mikä yksikön 2. persoonan funktio on suoran puhuttelun esiintymissä, kun kirjoittaja suuntaa tekstinsä vain omille silmilleen. Käsittelen suoraa puhuttelua alaluvussa 5.1.

Päiväkirjurin käsitys tekstiensä yksityisyydestä muuttuu päiväkirjojen edetessä. Muutoksen voi havaita muun muassa seuraavasta esimerkistä:

- (2) Seuraavilta sivuilta **tulet siis löytämään** tapahtumat perhepiirissä kuin myöskin äiti Sinikan yksityistä filosofiaa. – – Perheen pään tunaroinnit **saat lukea** tarkoin ja huolella selostettuina kuin myöskin ”hedelmien” tekemiset ja tekemättä jättämiset täsmällisesti analysoituina, mutta perheen hellaväepelin tölväykset voidaan huoletti jättää setvitmättä.
(PK, 26.6.1974)

Esimerkki 2 on kirjoitettu kehyksiin päiväkirjan aloitussivulle. Se on eräänlainen metakommentti, jota voidaan pitää sekä lukijan puhutteluna että avoimena yksikön 2. persoonan käyttönä (ks. 3.3). Katkelmia 1 ja 2 vertaamalla voi nähdä kirjoittajan asenteenmuutoksen. Katkelmien välillä on kulunut yhdeksän vuotta, joiden aikana ehdoton yksityisyys on muuttunut mahdollisesti jaettavaksi. Voimme tarkastella asiaa vain hallussani olevan aineiston kielellisten seikkojen perusteella, koska kirjoittaja on edesmennyt. Mahdollista on myös se, että esimerkki 2 on vain kirjoittajan narratiivinen tehokeino aloittaa uusi päiväkirja.

Kirjeissä havaittava muutos ei ole yhtä konkreettinen kuin päiväkirjoissa, mutta epäsuorien lainausten määrä kasvaa kirjeenvaihdon edetessä. Erityinen muutos käy ilmi, kun kirjeenvaihdon yhteydessä saatetaan sanaa myös lapsilta isälle, ja arjen kuvaus käy laajemmaksi.

- (3) Että **sä** kehtaatkin kirjoittaa mulle **ikäväiväsi** jotakuta muutakin kuin minua!
Kuinka **sä voit!** Vaikka **sun** olis kuinka kova ikävä kaikkia muita, niin **älä kerro** sitä minulle. Tulen mustasukkaiseksi ja silloin **sinut** söi ohraleipä. Mä olen mustasukkainen! prrrr!! Minulla ON ikävä **Sinua** rakas! **Tule** silloin kuin lupasit ja jos **et tule** niin...
(K, 9.7.1957)
- (4) Sitten se alkoi kehua omia avioerojaan ja pyyteli mua ravintolaan kanssaan – eihän siinä ny mitään pahaa olis – ja jos ei se sovi niin olis pitäny lähteä hänen kanssaan leffaan, johon mä lopulta sanoin, että **olet sä** sitten **kuullut** ja kuulustellut mitä tahansa, niin minä olen yhä avioliitossa Backmanin kanssa - -.
(K, 31.3.1969)

Kuten esimerkistä 3 huomataan, kirjeenvaihdon ensimmäisinä vuosina kirjeenvaihto keskittyy erityisesti kirjoittajan ja vastaanottajan väliseen kahdenkeskiseen kommunikaatioon. Kirjeenvaihdon keskiössä ovat arjen tapahtumat, mutta ne rajoittuvat vain kirjoittajan omaan arkeen ja viittaavat osin vastaanottajan arkeen ja viesteihin. Esimerkissä 4 kirjoittaja taustoittaa keskustelua edeltänyttä tilannetta käyttämällä yksikön 1. persoonaa. Johtolause *mä lopulta sanoin* on sijoitettu virkkeen keskelle, ja *olet sä sitten kuullut* viittaa tapahtumahetkellä paikalla olleeseen vastaanottajaan. Tällaiset yksikön 2. persoonan puhetta referoivat käyttötavat lisääntyvät kirjeaineistossa ajan saatossa. Kirjoittajalla on kuitenkin alusta alkaen läsnä ajatus oman elämän kerronnasta kirjeen muodossa:

- (5) Minusta tuntuu kuin pitäisin päiväkirjaa ja lähettäisin sen sitten **Sinulle. Älä kyllästy**, rakas kulta pieni.
(28.7.1957)

Olen kerännyt aineistoista näytekatkelmia, jotka sisältävät esiintymiä yksikön 2. persoonan käytöstä. Kirjeaineistosta olen tarkastellut 295 katkelmaa ja päiväkirjoista 74 katkelmaa, joissa esiintyy yksikön 2. persoonan käyttöä: *sinä*-pronomini ja sen variantit, verbin taivutusmuodot ja possessiivisuffiksit. Olen jakanut aineiston eri käyttötapojen mukaan deiktisesti spesifiin yksikön 2. persoonaan, avoimiin viittauksiin, yksikön 2. persoonan kiteytyneeseen käyttöön sekä puheen ja ajatusten referointiin. Käsittelen käyttötavat edellä mainitussa järjestyksessä.

Näytteiden kirjoitusasu on kopioitu sellaisenaan eikä niiden kirjoitusasua ole korjattu tai murteellisuuksia muutettu yleiskielisiksi. Katkelmien pituus vaihtelee sen mukaan, mitä katkelmiin on sisällytetty. Katkelmia valikoidessani olen pyrkinyt säilyttämään kontekstin mahdollisimman autenttisena, jotta tekstistä olisi mahdollista tehdä oikeita tulkintoja. Aineiston henkilön- ja paikannimet olen säilyttänyt alkuperäisinä aineiston omistajien toiveesta. Alkuperäisten nimien

vuoksi olen pyrkinyt valitsemaan näytteiksi mahdollisuuksien mukaan sellaiset virkkeet, jotka eivät sisällä arkaluontoisia tai kolmansia osapuolia loukkaavia asioita.

Käytän aineistonani saman ihmisen kirjoittamia kirjeitä ja päiväkirjoja. Aineistoon viitatessani käytän päivämäärää havainnollistamaan kirjeiden ja päiväkirjojen rinnakkaisuutta, ja niissä tapahtuvan ajallisen muutoksen osoittamiseen.

Tutkielmani esimerkkilainauksista olen lihavoinut kulloinkin tarkastelun kohteena olevat kielen piirteet. Jos samassa lainauksessa on useita piirteitä, olen käyttänyt lihavoinnin lisäksi kursivointia erottamaan eri piirteet toisistaan. Lihavoinnin avulla pyrin kiinnittämään lukijan huomion olennaiseen. Esimerkeissä olen pyrkinyt esittämään ehjänä koko virkkeen ja mahdollisesti sitä ympäröivää kontekstia, jotta tulkinta yksikön 2. persoonan käyttötarkoituksesta pysyisi mahdollisimman autenttisena. Katkaisun merkinä olen käyttänyt kahta ajatusviivaa hakasulkujen sisällä [— —].

Käsittelen aineistoni kategorioittain niin, että tarkastelen jokaisessa alaluvussa ensiksi kirjeaineistoa, sen jälkeen päiväkirja-aineistoa. Analyysiluvun päätteeksi alaluvussa 5.5 kokoaan havaintoni yhteen ja vertailen niitä tekstilajin näkökulmasta.

5 YKSIKÖN 2. PERSOONA KIRJE- JA PÄIVÄKIRJA-AINEISTOSSA

Tässä pääluvussa analysoin, miten yksikön 2. persoonaa ja sen muotoja on käytetty aineistoissani. Analyysini jakautuu neljään osaan: Ensimmäisessä alaluvussa käsitelen deiktisesti spesifiä yksikön 2. persoonaa, eli yksikön 2. persoonan sellaista käyttöä, jolle on tarkkaan määriteltävissä kohde. Deiktisesti spesifit kohteet olen jakanut jonkun *toisen* – vastaanottajan – puhutteluun, sekä itsen puhutteluun, jossa yksikön 2. persoonalla viitataan itseen. Alaluvussa 5.3 käsitelen yksikön 2. persoonan kiteytynyttä käyttöä. Kahdessa viimeisessä alaluvussa käsitelen avointa 2. persoonaa ja yksikön 2. persoonan käyttöä puheen ja ajatuksen referoinnissa. Lopuksi tarkastelen havaintojani kokoavasti ja vertailen niitä tekstilajin näkökulmasta.

Taulukko 1.

Kategoria	Näytekatkelmien määrä		pronomini <i>sinä/sä/sää</i>		y.2.p. verbintaivutus		possessiivisuffiksi	
	K	PK	K	PK	K	PK	K	PK
Puolison puhuttelu	249	16	295	36	298	21	100	10
Muiden ihmisten puhuttelu	0	10	0	13	0	9	0	0
Itsen puhuttelu	0	7	0	3	0	7	0	0
Yliluonnollisen puhuttelu	0	10	1	6	0	14	0	5
Kiteytynyt käyttö	24	4	5	1	28	4	0	0
Avoimet viittaukset	0	4	0	1	0	10	0	3
Puheen suora referointi	8	18	5	16	7	23	1	4
Puheen epäsuora referointi	14	13	20	7	11	24	5	13
Yhteensä	295	82	326	83	344	112	106	35

Taulukkoon 1 on merkitty esiintymät aineistoni 295 kirjekatkelmasta ja 82 päiväkirjakatkelmasta. Katkelmien pituus vaihtelee vain muutaman sanan virkkeistä pidempiin, usean virkkeen jaksoihin. Katkelmien lukumäärä on merkitty taulukon vasempaan reunaan kategorian perään. Harmaalla pohjalla olevat sarakkeet edustavat kirjeaineiston esiintymiä, valkoisella pohjalla ovat puolestaan päiväkirjan esiintymät. Taulukon sarakkeisiin on merkitty yksikön 2. persoonan muodot: pronomini, verbintaivutus ja possessiivisuffiksi. Riveille on merkitty käytön funktiot, joihin paneudun tarkemmin alaluvuissa.

Kuten taulukosta voi päätellä, kirjeen ja päiväkirjan yksikön 2. persoonan käyttötarkoitukset osoittautuvat hyvin erilaisiksi. Odotetusti kirjeaineistosta ensisijaiseksi käyttötarkoitukseksi nousee puolison (eli kirjeiden vastaanottajan) puhuttelu. Molemmissa aineistoissa muodoltaan yleisimmin käytetty on verbintaivutus. Päiväkirja-aineistossa se kattaa 51,5 % kaikista aineistossa esiintyvistä yksikön 2. persoonan muodoista.

5.1 Deiktisesti spesifi yksikön 2. persoona

Yksi keskustelun osanottaja voidaan nostaa huomion kohteeksi *deiktisesti spesifillä* ilmauksella, jonka avulla hänelle siirretään vuoro ja sitä myötä myös *puhujan* rooli. Tässä alaluvussa tarkastelen aiemmin esittelemäni taulukon kategorioista seuraavia: puolison ja muiden ihmisten puhuttelu, yliluonnollinen puhuttelu ja itsen puhuttelu. Vaikka myös puheen ja ajatuksen referoinnissa käytetty yksikön 2. persoona voidaan suhteuttaa aikapaikkaiseen kontekstiinsa, tarkastelen sitä omassa alaluvussaan (5.4) sen referointiin liittyvän erityisyytensä vuoksi.

Kirjeaineisto

Kirje on tekstilajina kommunikatiivinen, ja se vastaa aiemmin saatuun kirjeeseen tai puolestaan aloittaa keskustelun uudessa kirjeenvaihdossa. Kirje rakentuu erilaisista ennalta määräytyistä vuoroista, kuten alku- ja lopputervehdyksistä, vastaanottajan puhuttelusta sekä muodoista, joita kirjeissä useimmiten käytetään. Näitä muotoja ovat esimerkiksi päiväys, allekirjoitus ja keskikohta, jossa on varsinainen asiasisältö. Etenen tässä analyysiosiossa kirjeen sisällöissä sen luonnollisessa järjestyksessä alusta loppuun.

Kuten jo teorialuvussa mainitsit, lähtökohtana olevaan toiseen tekstiin pyritään viittaamaan kirjeen alussa, ja sen pohjalta voidaan jatkaa aiemmin alkanutta keskustelua. Tekstilajille tyypillisesti aineistoni kirjeet alkavat lähes poikkeuksetta kirjeenvaihdon aiemman viestin huomioimisella:

(6) Kiitos kauheasti **kirjeestäsi**. **Sä sanoit** kylläkin **kirjoittavasi** lauantaiksi, mutta ei se mitään, senkin rakas paskahevonen.
(K, 2.7.1957)

(7) Rakas Sven, kiitos kamalan suuri **Sun kirjeestäsi**, mutta olisi se aika mukava joskus saada vastaus heti!
(K, 9.7.1957)

Esimerkeissä 7 ja 8 kirjeen kirjoittaja puhuttelee vastaanottajaa heti kirjeen alussa käyttämällä yksikön 2. persoonaa ja vahvistamalla puhuttelua hellittelynimellä *rakas paskahevonen* ja *rakas Sven*.

Aiemman viestin huomioimisen ainoa poikkeus on, kun aineistoni kirjoittaja lähettää useamman kirjeen saamatta välillä niihin vastausta:

- (8) Rakas ”tuleva mieheni”, mitä **Sulle** kuuluu rakas paskahevonen?
(K, 25.7.1957)
- (9) Hei Rakkaani, kuunteletkohan ehkä **Sinäkin** nyt juuri ”Toivottomia”. Minulle tuli niin kova ikävä **Sinua**, että minun täytyi alottaa edes kirjoittamaan **Sinulle**, kultaseni.
(27.7.1957)
- (10) Hei Darling! Ensiksikin **suu** anteeksi lyijäri, mutta Isalla on mun kynä. Ja toiseksi, mikä helvetti (suoraan sanoen) **Sun nokassasi** on, samperin kultainen paskahevoseni, kun **et skrivaa** mulle! **Olet** kuttumainen, kun **tiedät**, että toinen venttaa kieli vyön alla prevua, **etkä** vaan **skrivaa**. Vieläkin kerran, voi kuttumaista miestä!
(30.7.1957)

Esimerkit 8, 9 ja 10 ovat näytteitä kirjeiden aluista. Toisin kuin aiemmin käsittelemäni esimerkit (6 ja 7), näissä kirjoittaja ei viittaakaan aiemmin tulleseeseen kirjeeseen, vaan menee suoraan asiaan kysymällä kuulumisia (esimerkki 8) ja kertovansa kaipuustaan (esimerkki 9). Kirjeiden päiväys paljastaa niiden olevan lyhyellä aikavälillä kirjoitettu.

Kirjeen keskikohdassa, joka sisältää kirjeen varsinaisen asiasisällön, yksikön 2. persoonan käytön paljous vaihtelee kirjeestä toiseen. Jokaisessa kirjeessä on kuitenkin viitattu vastaanottajaan yksikön 2. persoonassa vähintään kerran alku- ja lopputervehdysten lisäksi.

Seuraavassa esimerkissä havainnollistan, miten yksikön 2. persoonaa käytetään kirjeen asiasisällössä:

- (11) Voi kultaseni, kuinka surkeata, että **olet** ilman duunia. Pidän peukkuja, että Jukka-isäni saa hommattua **Sinulle** paikan. Kyllä **Sinun** pitää päästä työhön.
(K, 7.8.1957)
- (12) Vai pyykkäriksikö **Sä** mua vain **haluatkin**?! Voi poika kulta, jos **Sun paitas** ei ilman mua tule puhtaiks, niin ne saa jäädä p--kaseksi. Vai **meinaat Sä**, että mulla on tämän kesän jälkeen kauhee kokemus pyykinpesusta? **Etkä Sä** kulta pahasti **erehdykään**, sillä mulla on pyykkiä melkein joka ilta. En tykkää pyykinpesusta, mutta **Sinusta** kyllä tykkään.
(K, 13.6.1957)
- (13) Oi voi, minä varoitan **Sinua**: **ÄLÄ PUTOA!** Ei **Sinun** tarvitse oppia lentämään
(K, 13.7.1957)

Esimerkissä 11 vastataan huoleen, jonka kirjeen vastaanottaja on aiemmassa viestissään ilmaissut. Yksikön 2. persoona tuo tilanteen lähemmäs kirjeen vastaanottajaa ja näin ollen luo empaattisemman viestin. Esimerkissä 12 puolestaan yksikön 2. persoona rakentaa kirjeeseen reaaliaikaisen keskustelun

tuntua. Emme voi tarkalleen tietää, mihin kirjeen kirjoittaja vastaa, mutta *vai pyykkäriksikö Sä mua vain haluatkin?!* maalaa hetkellisesti samanaikaisen reaktion kirjeiden välille. Luonnollisesti yksikön 2. persoonalla aloitettu jakso viedään loppuun samaa muotoa käyttäen. Esimerkki 13 noudattaa suoran lainauksen kaltaista muotoa: johtolauseetta ja repliikkiä. Johtolauseena toimii kirjoittajan itsensä sanoma: *Oi voi, minä varoitan Sinua*, ja repliikkinä toimii puolestaan varoitus *ÄLÄ PUTOA! Ei Sinun tarvitse oppia lentämään*. Tämänkaltainen rakenne on kirjeaineistossani ainutlaatuinen, minkä vuoksi tulkitseen sen kirjoittajan tehokeinoksi varoituksen korostamiseksi.

Kirjeaineistoa on vain vuosilta 1957, 1969 ja 1970. Vuosien saatossa ja lasten synnyttyä on luonnollista, että kirjeen asiasisällöt muuttuvat perhekeskeisemmiksi ja vakavammiksi. Mielenkiintoista kuitenkin on se, että yksikön 2. persoonan muodoista possessiivisuffiksin käyttö kasvaa merkittävästi vuoden 1969 kirjeissä verrattuna vuoden 1957 kirjeisiin. Vuoden 1957 kirjeissä possessiivisuffiksit keskittyvät kirjeiden alku- ja loppu-tervehdyksiin, joissa kiitetään kirjeestä ja toivotaan pikaista vastausta:

- (14) Rakas Sven, kiitos **kirjeistäsi** tai sanoisinko **kirjeistäsi**, sillä niitähän oli kaksi.
(K, 16.6.1957)
- (15) Jään odottamaan **vastaustasi** ja **harkintasi** tulosta. Monin terveisin Sinun Fifi.
(K, 16.6.1957)

Possessiivisuffiksin käytön lisääntymiseen ei ole näkyvillä yksiselitteistä vastausta, mutta se voinee liittyä kirjeenvaihtajienväliseen suhteeseen ja sen muuttumiseen arkisemmaksi. Muutos voi johtua yksinkertaisesti myös kirjoittajan kielen muuttumisesta. Seuraavassa esimerkissä (16) possessiivisuffiksin käyttö näyttäisi olevan keino, jolla kirjoittaja suuntaa omia ajatuksiaan vastaanottajalle pyytämättä tai kysymättä tältä mitään.

- (16) Sanovat, että miehettömyyteenkin tottuu, minä vaan en totu. Olis se kun joku taputtelisi joskus ohimennen tai antaisi pusun aamulla päivällä illalla !!!! Voi peeveli, että joskus mä sukkelasti ikävöin *Suo ruumiinesi sieluinesi*. Sais edes kinata Sun **kanssas** aamuyöhön jostakin typerästä historian lehdiltä.”
(K, 9.4.1969)

Esimerkin 16 kaltaiset kirjeen keskivaiheilla ilmenevien possessiivisuffiksien käyttö lisääntyy vuoden 1957 kirjeissä ilmenevää vastaavaan käyttöön verraten. Esimerkin 16 *ruumiinesi sieluinesi* on substantiivin komitatiivimuoto, johon sisältyy aina monikon *i*-tunnus ja substantiiviin lisäksi possessiivisuffiksi. Possessiivisuffiksillinen komitatiivilauseke määrittää adverbiaalina lauseen jotakin toista substantiivilauseketta (VISK § 1246): esimerkissäni NP on kursivoitu *suo*, joka on murteellinen variantti pronominille *sinua*. Esimerkissä 16 komitatiivilauseke ilmaisee hallussa olevaa abstraktia entiteettiä: ruumista ja sielua.

Kuten jo analyysiluvun (4) alussa esitetty taulukkokin kertoo, kirjeaineistossani deiktisesti spesifi yksikön 2. persoonan muotoja on käytetty kirjeen vastaanottajan puhuttelussa, ja sillä viitataan poikkeuksetta vastaanottajaan.

Päiväkirja-aineisto

Päiväkirja-aineistossa deiktisesti spesifi yksikön 2. persoona saa useita viittauskohteita. Päiväkirjuri puhuttelee itseään ja läheisiään, mutta yksikön 2. persoonan referentiksi spesifioituu myös yliluonnolliset voimat. Käsittelen aluksi jo kirjeaineiston kautta lähestymääni henkilöpuhuttelua, jonka jälkeen siirryn päiväkirjan konventioihinkin kuuluvaan itsen puhutteluun.

Yksikön 2. persoonaa käytetään suoraan puhutteluun. Suora puhuttelu kohdistetaan päiväkirjan, kerronnallisen puhetoverin, sijaan korkeammille voimille tai kirjoittajan läheisille, kuten esimerkit 17 ja 18 osoittavat.

(17) **Oi kuolo** ihana, miksi **et tule** noutamaan meitä. Me olisimme oivaa niitettävää **Sinun jalolle viikatteellesi**.
(PK, 15.3.1966)

(18) Epäilempä pahoin, etten tule näkemään ”hänen aviollista korkeuttaan” enää tämän vuorokauden päällä. (**Suonet anteeksi, rakas aviomies**, kitkerän havaintoni, mutta jos vanhat merkit paikkansa pitävät, niin...)
(PK, 9.7.1965)

Tällaiset puhuttelutapaukset ovat päiväkirjan ainoa kohta, jossa päiväkirjoilla voi katsoa olevan selvä, kirjoittajasta ja päiväkirjasta irrallinen vastaanottaja, lukija. Kirjoittajasta ja päiväkirjasta erillisten toimijoiden puhuttelut vaikuttavat metakommenttimaisilta lisäyksiltä ja nousevat siksi päiväkirjan tekstivirrasta korosteisina esiin. Esimerkissä 18 korosteisuus näkyy vielä siinä, että aviomiehelle suunnattu yksikön 2. persoonan puhuttelu on sijoitettu sulkeisiin. Aineistossani puhuttelu jakaantuu 1) abstrakteille ja 2) todellisille vastaanottajille suunnatuksi.

Aineistossani esiintyi alusta loppuun tasaisesti yliluonnollisten voimien puhuttelua. Koska yliluonnolliset voimat on mainittu usein monikossa (*jumalat, henget, paholaiset*), niitä puhuteltaessa viittaus on monikon 2. persoonassa. Analysoin kyseiset esiintymät kuitenkin samalla tavalla kuin yksikön 2. persoonan esiintymät, sillä tässä yhteydessä niiden funktio on sama.

(19) **Voi suuri Manitu anna** joskus **aurinkosi** paistaa tähänkin pesään. **Auttakaa** Häntä **te kaikki mahtavat voimat**, toivoo eräs mitätön anoja.
(PK, 21.2.1969)

- (20) **Voi kaikki te salaiset ja hunnutetut varjelkaa** meitä ja **sinä Onnetar ole kanssamme! Sinä onnetar kääntäisit pyörästäsi onnennumeron** –
voitonnumeron – meillekin. edes kerran elämässä, voitonnumero!
(PK, 26.10.1973)

Yliluonnollisten voimien puhuttelu esiintyy pääsääntöisesti epätoivon hetkillä, jolloin apuun pyydetään suurempia voimia, kuten esimerkeissä 19 ja 20. Kyseessä oleva yliluonnollinen kohde vaihtelee onnettaren, jumalien, kuolon ja muiden yliluonnollisten ja abstraktien vastaanottajien välillä. Tällaisia voimia puhutellaan yksikön sekä monikon 2. persoonassa, ikään kuin voimat voisivat vastaanottaa pyynnön. Avun pyytämisen yliluonnollisilta kohteilta voidaan päätellä olevan narratiivinen tehokeino, sillä kirjoittajan muista teksteistä käy ilmi hänen olevan agnostikko.

Suomen kielessä normaalissa puhetilanteessa on harvinaista puhutella läsnäolijoita nimeltä, jos tarkoituksena ei ole saada vastausta erityisesti puhutellulta henkilöltä. Koska aineistoni on kirjoitettua päiväkirja-aineistoa, voidaan olettaa, että puhuttelulisää käytetään, jotta kirjoittaja ja mahdollinen lukija pystyisivät hahmottamaan, kenelle sanat on osoitettu. Puhuttelu luo päiväkirjateksteihin dialogisuutta. Makkonen-Craig (2005) liittää dialogisuuden vuoropuhelun ja ”toiseen suuntautumisen” käsitteisiin. Dialoginen teksti suuntaa sanat todelliselle tai kuvitellulle henkilölle, joka ei ole läsnä hetkessä, mutta asia esitetään aivan kuin hän olisi paikalla. Tällä tavalla puhuteltu henkilö tulee tekstissä ja tilanteessa läsnä olevaksi. (Mts, 28.) Puhuttelulla on vastaanottajaa osoittava tehtävä; sillä voi osoittaa yksiselitteisesti, kenelle sanat on kohdistettu (VISK § 1077):

- (21) Ammattikoulu nimittäin avasi ovensa niille onnellisille, jotka olivat läpäisseet pääsytestin ja **Vesku** kuului niihin onnellisiin. Onnea ja menestystä **toivon Sulle sydämestä poikani**.
(PK, 12.8.1974)

Esimerkissä 21 kirjoittaja kertoo poikansa päässeen ammattikouluun. *Sinä*-pronominin spesifioitu viittauksen kohde on juuri kirjoittajan poika, jota onnitellaan. Esimerkissä ei varsinaisesti ole nimipuhuttelua, mutta vastaanottajan yksilöivä *poikani* toimii nimimäisesti. Kontekstin perusteella *poikani* voidaan katsoa viittaavan samaan tarkoitteeseen kuin edellisessä virkkeessä nimeltä mainittu *Vesku*. Niissä yksikön 2. persoonan sisältävissä viittauksissa, jotka on suunnattu yhdelle tietylle henkilölle, korostuu yksikön 2. persoonan rooli vastaanottajan puhuttelun keinona. (Suomalainen 2018, 331.)

- (22) Nökö näitä aina silloin tällöin lueskelee [––] ja äiti vielä meinaa jättää väärennetyt tiedot jälkipolville [––] **Oletkos** nyt tyytyväinen, **poikani Kai Einar Erikipoika Backman?**
(PK, 1984) [Nökö = Kai]

- (23) **Kiitos isä ja kiitos Esa**, kun **hoitelit** asiat niin, että sain rahat juuri nyt kun
tarve on suuri!
(PK, 1984)

Esimerkki 22 on päiväkirja-aineiston ainoa selkeä merkintä siitä, että päiväkirjoilla on kirjoittajan itsensä lisäksi myös joku muu lukija. Huomionarvoista on se, että kyseinen katkelma on viimeisestä päiväkirjasta, joten lupa kirjojen lukemiselle lienee annettu jälkeinpäin. Katkelmassa deiktisesti spesifi yksikön 2. persoona esiintyy osana kysymystä: *oletkos nyt tyytyväinen*. Kysymys koskee huomautusta, jonka Kai on antanut luettuaan aiempia päiväkirjoja. Voidaan siis olettaa, että kirjoittaja puhuttelee Kaita siinä uskossa, että tämä lukee tekstin. Samalla tämä puhuttelu on myös tekstin sisältöä kommentoiva lisäys, metakommentti. Esimerkissä 23 kirjoittaja osoittaa kiitoksensa puhuttelemalla isäänsä ja Esaa. Puhutteluun on jälleen liitetty yksikön 2. persoonan verbimuoto, mikä antaa vaikutelman siitä, että Esa olisi mahdollisesti lukija.

Olennaista suorassa puhuttelussa on, että se tapahtuu puhetilanteen hetkellä ja siinä nimetään selkeästi vastaanottaja. Aineistossani ei ilmennyt sellaista (mahdollisen) lukijan suoraa puhuttelua, jossa ei olisi nimetty vastaanottajaa.

Itsen puhuttelu tarkoittaa kirjoittaja itsensä puhuttelemista, ja se kuuluu päiväkirjan konventioihin; Norkolan (1996, 39) mukaa se korostaa minuuden monistumisen vaikutelmaa. Prototyypillisesti kielitieteessä sinä muodostaa itsestä eli minästä erillisen ja ulkopuolisen entiteetin. Holmberg (2010) on tutkinut itsen puhuttelua englannin kielessä. Hän esittää, ettei yksikön 1. persoona (*I*) ja yksikön 2. persoona (*you*) voi periaatteessa viitata samaan henkilöön, mutta näin kuitenkin käy itselle puhuttaessa (*self-talk*). Holmbergin mukaan ihminen hahmottaa itsessään vuorovaikutuksen kaksi eri osapuolta käydessään dialogia itsensä kanssa. Tällöin sama subjekti saa kieliopillisesti kaksi persoonaa: minän ja sinän. (Mts. 190.)

Vatkan (2005) mukaan päiväkirja on ei-fiktiivinen kertomus, jossa fyysinen kirjoittaja toimii myös tarinansa kertojana. Vaikka fyysinen kirjoittaja – eli päiväkirjuri – ja tarinan kertoja näyttävät henkilöityvän yhdeksi, niiden identtisyys voidaan kyseenalaistaa. Samalla tavalla kuin kirjailija kertojalleen myös päiväkirjuri voi antaa kirjoittajaminälleen jonkin omasta fyysisestä ja psyykkisestä itsestään poikkeavan roolin (mts, 142–143). Seuraavan esimerkin avulla havainnollistan, miten aineistossani tällainen poikkeava rooli esiintyy, kun *minä* ulkoistaa itsensä hetkellisesti *sinäksi* toruakseen itseään:

- (24) Svenskan kertomana kuulin seuraavana päivänä kamalan krapulan kourissa
yhtä sun toista epämiellyttävää – tekaritkin vessanpytyssä – Hyi **sinua** Sinikka!
(PK 12.4.1975)

Puhutellessaan itseään yksikön 2. persoonassa kielenkäyttäjät objektivoi osan itsestään itsensä ulkopuoliseksi olioksi, sinäksi, jota puhutellaan (Suomalainen 2015, 33). Esimerkissä 24 kirjoittaja kertoo aluksi yksikön 1. persoonassa tapahtumista, joista oli mieheltään kuullut. Tätä seuraa yksikön 2. persoonassa kirjoitettu, ulkoistettu toruminen *Hyi sinua Sinikka*.

Aineistossani itsen puhuttelun esiintymissä kirjoittaja viittaa itseensä yksikön 2. persoonalla eli *sinä*-pronomiinilla tai yksikön 2. persoonan verbimuodoilla. Suomalainen (2015) on tutkinut vastaavaa ilmiötä ja todennut kielellisessä lausumassa olevan läsnä kaksi eri subjektia, joita ovat äänessä oleva minä ja puhuteltava sinä. Tästä huolimatta ilmaisutapahtumassa, eli kielenulkoisessa todellisuudessa, subjekti on yksi ja sama:

- (25) [– –] siitä huolimatta, että rakastan koko perhettä, heitä kaikkia yhdessä ja erikseen, siitäkin huolimatta minullakin on vapauden kaipuuni ja lomaunelmani. – Oi voi – **älähän** nyt vajoa itsesäälin syövereihin.
(PK 19.5.1975)

Kieliopillisesti 1. ja 2. persoona ovat eriviitteisiä. Puheaktipronomininit eli 1. ja 2. persoonan pronominit viittaavat puhetilanteen kahteen pakolliseen osapuoleen, puhujaan ja vastaanottajaan (VISK § 716). Esimerkissä 25 yksikön 1. ja 2. persoona viittaavat kuitenkin samaan subjektiin: kirjoittajaan. Itselleen puhuttaessa ollaan yhtäaikaaisesti sekä puhujana että vastaanottajana (Holmberg 2010, 185). Olennaista on sekin, ettei suomessa ole yksikön 1. persoonan imperatiivimuotoa (vrt. monikon *älkäämme*), jolloin 2. persoona tarjoutuu luonnollisesti tilalle. Kirjoittaja kertoo kaipaavansa omaa vapauttaan ja unelmiaan käyttämällä yksikön 1. persoonassa taivutettua verbiä *rakastan* ja myöhemmin pronominia *minullakin*. Tätä seuraa kuitenkin 2. persoonassa annettu kehoitus *älähän nyt vajoa itsesäälin syövereihin*. Kahden persoonan käyttö luo mielikuvan kahdesta äänessä olevasta henkilöstä, ja tästä muodostuu ikään kuin ”oikea dialogi” (Holmberg 2010, 187).

Holmbergin (2010, 190) itsen eri puolia edustavat yksikön 1. ja 2. persoona. Näiden käyttö on ainoa tapa, jonka avulla yksilö voi jakaa itsensä minäksi ja sinäksi ja täten olla samaan aikaan sekä puhuja että vastaanottaja. Aineistossani itsen puhuttelulla yksikön 2. persoonassa keskittytään pääosin itsen torumiseen, kuten seuraava esimerkki havainnollistaa (ks. myös esimerkki 24):

- (26) Esalla on kyllä mankka muttei kasettinauhuria! *Sillä lailla Sinikka, olitpa sinä taas loistavan älykäs!*
(PK 26.5.1975)
- (27) Sinikka Elsa Marita, tässä tulee **sinulle**: On helpompi olla järkevä muiden puolesta kuin omasta puolestaan.
(PK 17.2.1966)

Esimerkissä 26, jossa kirjoittaja on ostanut veljelleen lahjaksi kasetteja, mutta tajuaa ettei tällä ole kasettinauhuria, kirjoittaja toruu itseään ironiseen sävyyn yksikön 2. persoonassa kuin pilkatakseen itseään. Esimerkissä 27 kirjoittaja on puolestaan nostanut esiin elämänohjeen, jonka on osoittanut itselleen johtolauseella: *tässä tulee sinulle*. Huomionarvoista on kuitenkin se, ettei johtolauseetta seuraava repliikki sisällä yksikön 2. persoonaa, vaan se on ilmaistu nollapersonaa käyttäen.

Mielenkiintoista on se, että esimerkeissä 24, 26 ja 27 kirjoittaja (*Sinikka*) puhuttelee itseään myös nimellä, ja näin spesifioi *sinä*-pronominin referentin kohteen. Katson tämän vahvistavan kirjoittajan sanomaa itselleen.

Suomalainen (2015, 43) on jaotellut itsen puhuttelun tehtävät kolmeen ryhmään: 1) itsensä kehumiseen, 2) oman toiminnan kyseenalaistamiseen ja 3) direktiiviseen käyttöön. Suomalaisen aineistossa, joka on huomattavasti omaani laajempi, direktiivinen käyttö on osoittautunut suurimmaksi ryhmäksi. Oma aineistoni on varsin suppea, mutta sijoittaisin itsen puhuttelun käyttötilanteista esimerkit 24 ja 26 oman toiminnan kyseenalaistamisen ryhmään. Esimerkit 25 ja 27 sijoittaisin direktiiviseen käyttöön. Esimerkissä 24 *älähän vaivu* on imperatiivimuotoinen verbi, jossa on sävypartikkeli *-han*. Iso suomen kielioppi määrittelee partikkelin käytön merkitystä seuraavasti: ”Partikkeli tuo lausumaan muistutuksen lisäsävyn, millä voi olla kehotusta lieventävä vaikutus: puhuja ikään kuin muistuttaa vastaanottajaa sellaisesta asiantilasta, minkä tämä muutenkin tietää, tai toiminnosta, jonka tämä joutuu tekemään. Kirjoittaja kehottaa itseään tiettyyn toimintaan” (VISK § 1673). Esimerkin 25 sijoitan direktiiviseen käyttöön, koska antamalla itselleen muistutuksen kirjoittaja ohjaa direktiivisesti ajatteluaan. Kyseinen esimerkki voisi sijoittua myös oman toiminnan kyseenalaistamisen ryhmään, jos kontekstiin liittyisi jokin tapahtuma, jonka vuoksi muistutus on jouduttu antamaan.

5.2 Avoin yksikön 2. persoona

Avoimen yksikön 2. persoonan osalta kirje- ja päiväkirja-aineisto ovat epätasapainossa keskenään. Koska kirjeaineistossa ei esiinny avoimia viittauksia ollenkaan, jätän kirjeen avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia käsittelevän osion pois. Kokoavassa alaluvussa 5.5 pohdin tarkemmin avointen viittausten puuttumista kirjeaineistosta ja puolestaan niiden esiintymistä päiväkirja-aineistossa. Seuraavaksi käsittelemän päiväkirja-aineistostani esille nousseita yksikön 2. persoonan käyttötilanteita, joissa viittauskohde ei ole selvästi esillä.

Aineistoni laajuuteen verraten yksikön 2. persoonan avoimia viittauksia esiintyy vain vähän. Avoimiin viittauksiin tuntuu liittyvän jonkinlaisen sisäislukijan aktivoitumiseen ja esiintuomiseen, ja

tuntuukin siltä, että yksikön 2. persoonan avoin käyttö on usein suunnattu juuri tälle oletetulle sisäislukijalle.

- (28) Eilisessä televisiolähetyksessä oli myöskin seuraavanlainen informaatio huumausaineista (aika vaikuttava, minusta) -- Jos **haluat** mielisairaalaan, vaikka paikkoja on vähän, niin Amfetamiini auttaa. Jos **haluat tuhota itsesi, käytä** LSD:tä, se tuhoaa **perillisesikin**.
(PK 8.2.1969)

Esimerkissä 28 päiväkirjuri referoi omasanaisesti TV-lähetyksestä kuulemiaan faktoja ja tarjoaa yleisen ohjeistuksen. Yksikön 2. persoonalla rakennetaan yleistys: sillä kuvataan tietynlaista toimintaa ja sen seurauksia. Yksikön 2. persoona nostaa jonkinlaisen vastaanottajan korosteisena esille. Avoin viittaus toimii kuvailun keinona, jolla sisäislukija tehdään näkyväksi. Koska päiväkirjalla ei lähtökohtaisesti ole kirjoittajan lisäksi muuta lukijaa, oletan tämän olevan kirjoittajan narratiivinen tehokeino.

Tyypillisessä käyttötarkoituksessaan yksikön 2. persoonan avoimella viittauksella tarjotaan jokin kokemus, jonka vastaanottaja voi tunnistaa ja mahdollisesti samastua siihen. Suomalaisen mukaan ”Yksikön 2. persoonan avoimella viittauksella tunnistettavaksi ja potentiaalisesti samastumisen kohteeksi tarjottava kokemus voi motivoitua puhujalle itselleen todella tapahtuneista asioista.” (Suomalainen 2018, 342.) Esimerkissä 29 käsittelen tällaista kokemukerrontasekvenssiä:

- (29) [– –] eikä kukaan ulkoa pääse niihin [ajatuksiin] mukaan. Mutta heti kun **puet ajatuksesi** sanoiksi, **annat** sen myöskin pois. Se ei ole enää **sinun** – se on kaikkien ja kaikilla on siihen lisättävää.
(PK, 26.10.1973)

Kirjoittaja pohtii ajatuksiaan ja niiden ääneen lausumista. Näytteessä 29 tuodaan yksikön 2. persoonan avulla kuvattu kokemus osaksi kirjoitushetken maailmaa ja avataan se tunnistettavaksi ja samastuttavaksi mahdollisille lukijoille. Lisäksi yksikön 2. persoonan käyttö havainnollistaa puhujan ajatuksia ja tuo sanomaan konkretiaa. Jonkinlainen esimerkkitoimija rakennetaan osaksi lausumaa yksikön 2. persoonan avulla (ks. Suomalainen 2018, 339). Samanaikaisesti yksikön 2. persoonan funktio voi olla aiemman esimerkin 28 kaltaisesti sisäislukijaan kohdistuva.

Esimerkkiä 30 käsittelin alustavasti jo aineistonesittelyluvussa, Katkelma on päiväkirjan etusivulle kirjoitettua metatekstiä, jolla kirjoittaja orientoituu uuden päiväkirjan aloittamiseen. Yksikön 2. persoona on läsnä jälleen sisäislukijan korostamiseksi.

- (30) Seuraavilta sivuilta **tulet siis löytämään** tapahtumat perhepiirissä kuin myöskin äiti Sinikan yksityistä filosofiaa. [– –] Perheen pään tunaroinnit **saat lukea** tarkoin ja huolella selostettuina kuin myöskin ”hedelmien” tekemiset ja tekemättä jättämiset täsmällisesti analysoituina, mutta perheen hellavääpelin tölväykset voidaan huoletta jättää setvimättä.
(PK, 26.6.1974)

Kuten jo esittelyluvussa mainitsin, päiväkirjan kirjoittajan käsitys potentiaalisesta lukijasta muuttuu vuosien varrella. Ensimmäisen päiväkirjan kannessa kirjoittaja korostaa yksityisyyttään ja kehottaa vihkoa lukevaa pysymään erossa päiväkirjasta (ks. luku 4). Mielenkiintoinen muutos on se, että yhdeksän vuotta myöhemmin saman päiväkirjurin metateksti viittaakin lukijaan myötämielisemmin esimerkiksi myönnytyksellä *saat lukea*. Toinen tulkintamahdollisuus siis on, että esimerkki 30 olisikin avoimen 2. persoonan sijaan lukijan suoraa puhuttelua. Päiväkirja-aineistossa esiintyneet suorat puhuttelut sisältävät kuitenkin aina spesifioidun kohteen, jota puhutellaan, minkä vuoksi kallistun tulkitsemaan esimerkin 30 yksikön 2. persoonan avoimeksi käytöksi.

5.3 Yksikön 2. persoonan kiteytynyt käyttö

Kun kiteytyneet ilmaisut eivät enää esitäkään varsinaista kysymystä tai käskyä niiden alkuperäisen funktion tavoin, niiden voidaan katsoa muuttuneen partikkeleiksi, eli ne ovat partikkelistuneita tai vähintäänkin matkalla kohti partikkelistumista (Suomalainen 2020b). Partikkelistuneita muotoja ovat myös muun muassa *kuule* ja *katso*. Myös muilla yksikön 2. persoonan muodoilla on kiteytyneitä käyttötapoja. Tällaisia ovat muun muassa *että kehtaatkin* -kaltaiset kiteymät, joita tarkastelen kirjeaineiston osalta.

Suomalainen (2020a) osoittaa artikkelissaan, että arkikeskustelun kontekstissa yksikön 2. persoonassa esitettävää *tiedätkö*-ilmausta voidaan käyttää kolmessa käyttötarkoituksessa: 1) aito kysymys, 2) esi-ilmoitus 3) liitekysymys ja 4) kiteymä (Suomalainen 2020a, 58). Katson kirjeenvaihdon puolison kanssa kuuluvan arkikeskustelun piiriin sillä perusteella, että kirjeenvaihdon aiheet ja kieli ovat arkisia. Vaikka kirjeet ovat kirjoitettua kieltä, ovat ne kommunikaation välineitä ja luovat viiveellisen keskustelun. Näin ollen käytän Suomalaisen luomaa arkikeskustelun kontekstin jakoa *tiedätkö*-ilmauksen käyttötarkoitukselle analysoidessani kirje- ja päiväkirja-aineistoa.

Aineistossani yksikön 2. persoonan kiteytynyttä käyttöä esiintyy kirjeaineistossa selvästi päiväkirja-aineistoa enemmän.

Kirjeaineisto

Kirjeaineistossa esiintyy yksikön 2. persoonan kiteytynyttä käyttöä *tieks*-, *kuule*- ja *kato*-ilmausten lisäksi myös sellaisissa kiteytyneissä ilmaisuissa kuin *arvaapa*, *että kehtaatkin* ja *usko pois*. Kirjeaineiston vastaanottajan tiedetään olevan kirjoittajan puoliso, joten myös yksikön 2. persoonan kiteytyneessä käytössä viittaussuhde spesifioituu puolisoon. Seuraavaan esimerkkiin sisältyy kolme erilaista kiteytynyttä muotoa:

- (31) **Tiät Sä, kuule**, mä olin eilen yliduunissa! [– –] **Voit sä kuvitella!**
(K, 1.8.1957)

Esimerkissä 31 *tiät sä* aloittaa virkkeen esi-ilmoituksena (ks. Suomalainen 2020a), jonka avulla valmistele vastanottajaa tulevan vuoron sisältöön: *mä olin eilen yliduunissa*. Esi-ilmoitusta vahvistamassa on toinen partikkelistunut huomionkohdistin *kuule*. Myös *voit sä kuvitella* voidaan mieltää useamman sanan jotakuinkin vakiintuneeksi jaksoksi. Nämä kaikki kolme kiteytynyttä ilmaisua korostavat vuoron keskellä ilmaistua – kaikesta päätellen yllättävää – huomiota ylityön tekemisestä. *Tiet sä* ja *kuule* toistuvat kirjeaineistossani pääsääntöisesti nimenomaan esimerkin 31 kaltaisena esi-ilmoituksena. Havainnollistan näitä vielä seuraavien kahden esimerkin avulla:

- (32) Ja **tiäks** vielä, ne sulki sen peevelin ruokalan varttia yli neljä aamulla ja meidän juna lähti vasta klo 6.05.
(K, 30.5.1970)
- (33) Mutta **kuule**, armas avioni, *muista* se Riston herkistynyt mielentila
(K, 9.4.1969)
- (34) Kummallista! Ei luulisi minun ajattelevan noin, mutta **katsos** kultaseni, samalla siinä menee xxi päivä lähemmäksi elokuuun viimeistä.
(K, 28.7.1957)

Tarkastellessani aineistoa vain yksikön 2. persoonan muotojen kautta, tällaiset kiteytyneet ja kiteytymässä olevat muodot ovat oleellinen osa kirjeiden asiasisällön huomioimisen kannalta. Esimerkissä 32 esi-ilmauksena käytetty *tiäks* on vuoron ainoa yksikön 2. persoonassa taipunut sana. Esimerkin 32 *tiäks*-ilmaukseen kulminoituu turhautuminen, jolle kirjoittaja pyrkii ehkä saamaan myönnytyttä. Esimerkissä 33 *kuule* on puolestaan puhtaasti huomionkohdistimen asemassa painottamassa asian tärkeyttä eli Riston mielentilan huomioimista, ja esimerkin 24 *katsos* on puhtaasti selittävä lausumapartikkeli, jota pehmennetään hellittelynimellä *kultaseni*.

Esimerkissä 35 tuon esille vielä imperatiivimuotoisen *arvata*-verbin, johon on liitetty sävyartikkeli *-pa*. *Arvaapa*-ilmaisua käytetään esimerkissä 34 vastaavassa asemassa, kuin aiemmissa esimerkeissä esiintynyttä *tieksä*-ilmaisua:

- (35) Vielä siitä matkasta; lähdimme siis Kemistä 16.40 ja **arvaapa** milloin olimme Raumalla – seuraavana aamuna klo 11.30!
(30.5.1970)

Esimerkin 35 *arvaapa* toimii esikysymyksenä, jolla pyritään valmistelemaan vastanottajaa kuulijaksi. Varsinaisessa keskustelutilanteessa *arvaapa* ohjaisi kuulijaa vastaamaan *no(h)* ja samalla asettamaan itsensä vastaanottajaksi. Kirjeenvaihdossa välitöntä vastausta ei voida saada, joten kirjoittaja ilmaisee tuota vastaanottajan välivuoroa ajatusviivalla, ja jatkaa suoraan omaan vastaukseensa.

Merkitykseltään kielteisiä modaalisia konteksteja suosivia verbejä ovat sellaiset, jotka ilmaisevat tekemisen mahdollisuutta tai rajoituksia, kuten uskaltamisen ja soveliaisuuden akselilla (VISK § 1637). Tällainen rajoitukseen liittyvä kiteymä esiintyy seuraavassa esimerkissä:

- (36) **Että sä kehtaatkin** kirjoittaa mulle *ikävöiväsi* jotakuta muutakin kuin minua!
Kuinka sä voit! Vaikka *sun olis* kuinka kova ikävä kaikkia muita, niin *älä kerro* sitä minulle. Tulen mustasukkaiseksi ja silloin *sinut söi* ohraleipä. Mä olen mustasukkainen! prrrr!! Minulla ON ikävä *Sinua* rakas! *Tule* silloin kuin *lupasit* ja jos *et tule* niin...
(K, 9.7.1957)

Esimerkin 36 *että sä kehtaatkin* on paheksuntaa ilmaiseva kiteymä on kieltohakuinen, vaikka verbi esiintyykin myöntömuotoisessa affektisessä konstruktiossa (*kehtaat*). Toruvaa vuoroa seuraa vielä vakiintunut *kuinka sä voit* (~ *kuinka saatoit*) korostamaan paheksuntaa. Koska koko näyte (esimerkki 36) sisältää korostuneesti yksikön 2. persoonan muotoja, voisi ajatella kiteytymien olevan tyyli- ja tehokeino, jolla pyritään vaikuttamaan vastaanottajan omaantuntoon.

Ohjailevalla lausumalla, eli direktiivillä, käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuttelun kohteena olevaa toimimaan tietyllä tavalla. Prototyypillisesti direktiivin ilmaisutapa on imperatiivilause. (VISK § 1645.) Esimerkkinä tällaisesta ohjailevasta lausumasta esitän seuraavan:

- (37) **Usko pois** ettei ole minullakaan järin helppoa, kun on yritettävä saada lasten tunnelmat vähän iloisemmiksi ja oma mieli on maassa.
(9.4.1969)
- (38) Tiukkaa tekee, mutta me selvitään, **usko pois**.
(K, 30.5.1970)

Usko pois on vakuutteleva kehoitus, jonka ensisijainen tarkoitus esimerkissä 37 ja 38 on nimenomaan vakuutella vastaanottaja tuntemuksistaan ja selviytymisestä. *Usko pois* ei ole itsessään kiteymä, mutta sen käyttö vakuuttelevana kehoituksena on vakiintunut, minkä vuoksi kategorisoin sen yksikön 2. persoonan kiteytyneeseen käyttöön. Toki *usko pois* voi saada myös monikon 2. persoonan muodon, jos kohteena olisi useampi kuin yksi ihminen.

Päiväkirja-aineisto

Päiväkirja-aineistossa yksikön 2. persoonan kiteytynyt käyttö on vähäistä, ja se muistuttaa pitkälti suoraa puhuttelua.

- (39) **Arvaapa** onko arvoitus, mitä minun avioni tekee just now?
(PK, 22.11.1965)

Samalla tavalla kuin kirjeaineiston esimerkissä 35, myös tässä *arvaapa* toimii esikysymyksenä herättämässä lukijan vastaanottajan rooliin. Kuten olen jo useasti todennut, ei päiväkirjalla ole

nimettyä lukijaa, joten *arvaapa* nostaa taas näkyväksi päiväkirjan sisäislukijan tai kirjoittajan kuvitteellisen keskustelukumppanin. Kirjoittaja on aiemmin tekstissä maininnut aviomiehen alkoholinkäytön päivän aikana. Tulkitsen tämän kysymyksen olevan retorinen, ja sen viittaavan aiemmin mainittuun käytökseen.

- (40) ”**Kuules** äiti, jos naamas onkin täyttänyt enemmän vuosia kuin sää muuten olet!” Tappihan se taas väläytti.
(PK, 26.5.1967)

Esimerkissä 40 yksikön 2. persoonan kiteymä *kuules* sijoittuu suoran lainauksen repliikin alkuun. Huomionkohdistimet, eli esimerkin *kuules*, voi esiintyä yksin tai vuoron alussa, ja siihen voi liittyä puhutteluilmaus. Esiintyessään vuoron keskellä (esimerkki 41), se tuo lausumaan muitakin sävyjä. (VISK § 858.) Esimerkissä 40 huomionkohdistimeen liittyy puhutteluilmaus *äiti*, jolla lapsi (*Tappi*) saa huomion oivaltavaan kommenttiinsa.

- (41) Eikä perhanan puputtaja meinannut uskoa, ettei minua nyt niin vaan ”poimita” kuin kypsää mansikkaa. ”No tule sitten edes elokuvaan!” *No on tämä nyt kuule kumma* kun sinua ei saa uskomaan että minä olen yhä edelleen naimisissa ja siinä sopusuhtaisessa eikä ole ainakaan tällä erää aikomustakaan muuttaa olevia olosuhteita, olet sinä sitten kuullut mitä tahansa ja se siitä.
(PK, 31.3.1969)

Esimerkkiä 41 tarkastelen tarkemmin puheen ja ajatuksen referoinnin yhteydessä, mutta yksikön 2. persoonan kiteytyneen käytön osalta käsittelen sitä tässä vaiheessa (näytteen kursivoitu osuus). Esimerkin 41 *kuule* saa uusia sävyjä esiintyessään vuoron keskellä, eikä tyypilliseen tapansa vuoron alussa huomionkohdistimena. Kontekstia tulkiten päiväkirjuri on tuohtunut vieraan miehen käytöksestä, ja vastaa tälle ajatuksen tasolla tuohtuneesti, jolloin tulkitsen *kuule*-partikkelin vahvistavan vuoron affektista sävyä.

5.4 Puheen ja ajatuksen referointi

Tässä alaluvussa käsittelen yksikön 2. persoonan käyttöä puheen ja ajatuksen referoinnissa. Referointi tarkoittaa aiemmin esitettyä puhetta, kirjoitusta tai ajatusta, joka sijoitetaan oman tekstin osaksi niin, että oma ja lainattu ovat toisistaan erotettavissa. Referointi voi olla muodoiltaan erilaista, mutta esimerkiksi VISK (§ 1457) jaottelee referoinnin 1) suoraan esitykseen 2) epäsuoraan esitykseen ja 3) vapaaseen epäsuoraan esitykseen. Aineistossani referointi tapahtuu pääosin suoran esityksen kautta, mutta olen nostanut esiin myös esiintymiä epäsuorasta ja vapaasta epäsuorata esityksestä.

Kirjeaineistossa puheen referointia esiintyy yhteensä seitsemässä katkelmassa viidessä eri kirjeessä.

Kun puhujan kielenkäytössä tapahtuu jonkinlainen muutos, esimerkiksi koodin- tai tyylinmuutos, tapahtuu myös asennonvaihdos eli osallistujaroolin muutos. Käyttämällä lainausmerkkejä syntaktisen kokonaisuuden sisällä kirjoittaja ikään kuin luovuttaa äänensä jonkun toisen käyttöön, esimerkiksi asettumalla tekijän roolista esittäjän rooliin. (Kalliokoski 2005, 34.) Myös aineistossani esiintyviä suoria lainauksia voidaan tarkastella asennonvaihdoksen ja osallistujaroolien muutoksen kautta. Suora esitys antaa äänen jollekulle kirjoittajasta erilliselle henkilölle, jolloin osallistujaroolit muuttuvat hetkellisesti. Seuraavissa esimerkeissä havainnollistan suoria esityksiä, joissa esiintyy yksikön 2. persoonan käyttöä.

- (42) Sain eilen *Sinulta* kaksi kirjettä ja toisen kirjeen lopussa luki, että ”**MUISTA UUSI OSOITE**”, mutta ei kummassakaan ollut mitään osoitetta. Haa! *Sinä* sieluni autuus, *mitä miettinyt olet*, mitä! Kiitos kuitenkin *kirjeestäsi!*”
(K 9.4.1969)

- (43) Hyi *Sinua*, *olet* totisesti ilkeä minulle ja sitten minusta pitäisi tehdä joskus tulevaisuudessa *Sinun vaimosi!* Ah! Mitenkä *Sinä* silloin minut *unohtaisit?* Jos *Sinulta* silloin kysyisi joku ”**Kuinka vaimosi voi?**” niin *Sinä* varmaan *näyttäisit* sangen hämmästyneeltä ja *kysyisit*: ”Vaimoko?! Onko minulla sellainenkin?! Oi minua onnetonta! Milloin se tapahtui?” *Olet* totisesti ilkeä, kun *unohdat* minut, mutta – rakastan *Sinua* ihan sellaisena kuin *olet*.
(K 19.8.1957)

Esimerkeissä 42 ja 43 suora esitys osoitetaan tavalliseen tapaan lainausmerkeillä. Ison suomen kieliopin (VISK § 1460, 1462) mukaan suoralla esityksellä voidaan välittää alkuperäisen puhetoiminnon erikoispiirteitä kuten imperatiivimuotoa (esimerkki 42), puhuttelua ja persoonallisia tilannesidonnaisia sekä affektiivisiä piirteitä, kuten toistoa, ääntötapaa tai murteellisuuksia. Esimerkissä 42 johtolauseesta *toisen kirjeen lopussa luki* käy ilmi, että lainausmerkeillä ilmaistu suora lainaus on peräisin kirjeestä. Esimerkissä 43 suora lainaus on puolestaan keskellä pitkää puhutteluvuoroa. Johtolauseessa *Jos Sinulta silloin kysyisi joku* annetaan ääni vieraille ja tarkemmin määrittämättömälle *jollekulle*. Johtolauseessa yksikön 2. persoonalla kirjoittaja viittaa kirjeen vastaanottajaan, kun taas suorassa lainauksessa kirjeen vastaanottajaa puhuttelee tuo tuntematon *joku*.

Myös esimerkeissä 44, 45 ja 46 on käytetty suoraa esitystä, mutta niiden ulkoasu poikkeaa aiemmista näytteistä:

- (44) Ja meidän isä sanoo – olkaa vaan kärsivällisiä molemmat, kyllä se siitä järjestyy, ja **sano** pojalle paljon terveisiä! *Ajattele* – mejän faija! Ja mummi hössöttää omat terveisensä, että muistaisi nyt syödä kunnolla.
(K 9.4.1969)

- (45) Minä melkein itkin, mutta ajattelin ja sanoin Isalle, että tulen **Sinun** luokse yöksi ja niin olin sen yön Tapiolassa. Sunnuntaina olimme elokuvissa ja minä olin hermostunut, olin Isan luona seuraavankin yön.
(K 2.7.1957)

Esimerkissä 44 kirjoittaja referoi käymäänsä keskustelua, josta kertoo kirjeen vastaanottajalle. Johtolauseena toimii *meidän isä sanoo*, jota seuraa suora esitys ilman lainausmerkkejä: lihavoidut yksikön 2. persoonan muodot viittaavat kirjoittajaan itseensä. Yksikön 2. persoonan *ajattele* viittaa kuitenkin taas kirjeen vastaanottajaan. Esimerkin 45 yksikön 2. persoonan voisi tulkita viittaavan kirjeen vastaanottajaan. Konteksti antaa kuitenkin ymmärtää, että kirjoittaja referoi keskusteluun Isan kanssa. Tämä käy ilmi seuraavasta virkkeestä, jossa kirjoittaja kertoo olleensa *seuraavankin yön* Isan, eli suoran esityksen *sinun*, luona.

Täysin epäsuoraa esitystä esiintyy kirjeaineistossa hieman suoraa esitystä enemmän. Kaiken kaikkiaan epäsuoraa esitystä esiintyy kuitenkin huomattavasti enemmän, mutta tarkastellessani yksikön 2. persoonaa olen jättänyt muut epäsuorat esitykset huomiotta. Kun kyseessä on epäsuora esitys, referaatti mukautetaan puhujan tekstiin; se sijoitetaan johtoilmauksen syntaksiseksi osaksi ja siirretään samanaikaiseksi meneillään olevan puhetilanteen kanssa (VISK § 1640), kuten esimerkiksi 46:

- (46) Ati hämmästeli lauantaina kun katseltiin meillä Suomi–Kanada-ottelua, että **kirjotaks sä**, saatana, samalla ku **sä katot!**
(K, 31.3.1969)

Päiväkirja-aineisto

Päiväkirja-aineistossa yksikön 2. persoonaa esiintyy sekä puheen että ajatuksen referoinnissa. Yksikön 2. persoonan muotoja on käytetty 31 päiväkirjanäytteessä.

- (47) Kun Tappi näki minut, niin hän tuli laukaten ja selitti hengähtäneenä: ”Äiti, **arvaas** mitä mulla on tualla hiakkalaatikossa?!”
(PK, 21.7.1965)
- (48) Kun me siinä keskustelimme, niin kuulen minä huudettavan: ”Svenska, **sun** täytyy heti lähteä kotti, teijä fliikk o loukannu!”
(PK, 3.8.1965)

Esimerkissä 47 johtolauseena on käytetty *selittää*-kommunikaatioverbiä, jota seura suora referaatti äidin puhuttelusta: *äiti, arvaas mitä*. Suoralla puhuttelulla ääni luovutetaan jollekulle muulle kuin päiväkirjan kirjoittajalle, tässä tapauksessa *Tapille*. Esimerkin 48 suorassa referaatissa spesifoidaan *sinän* referentin kohteeksi *Svenska*.

Esimerkissä 49 on käytetty suoraa esitystä, mutta samoin kuin kirjeissä, osasta suoria lainauksia on jätetty lainausmerkit merkitsemättä:

- (49) Pico alkoi houkutella minua mukaan [elokuviin], mutta silloinkos Backman nostikin äläkän; joo joo, **men** vaa, **men** vaa – hän karjui – jos **sul** on rahaa! Johon minä vienosti huomautin; on on, kun **sinä** armaani annat! En anna, ni! – Ajatella, miten mies voi olla omahyväinen.
(PK, 21.9.1969)

Taustoittaessaan keskustelua kirjoittaja käyttää yksikön 1. persoonaa, *minää*. Johtolause *hän karjui* on sijoitettu referaatin keskelle. *Men vaa* ja *jos sul on* viittaavat kirjoittajaan, jolle puhuja on keskustelutilanteessa osoittanut sanansa. Seuraava referaatti *on on, kun sinä armaani annat*, on kirjoittajan itsensä sanoma (*minä huomautin*) ja referaatin *sinä* on spesifioitu *armaalle* eli keskustelukumppanina olleelle aviomiehelle. Keskustelutilanteen kuvauksen jälkeen kirjoittaja ikään kuin palaa kommentoimaan tilannetta objektiivisesti. Esimerkissä 49 tulee selvästi näkyväksi puheaktipersoonien deiktisyys: kirjoittaja on katkelmassa molemmissa rooleissa sekä *sinä* että *minä* vuoronvaihtelun vuoksi.

Edellä esitetyn kaltaisia esiintymiä yksikön 2. persoonan käytöstä on päiväkirja-aineistossani useita. Täysin epäsuoraa esitystä esiintyy aineistossani huomattavasti vähemmän kuin suoraa esitystä. Esimerkissä 50 on kirjeaineistossa esiintyneen esimerkin 46 kaltainen. Referaatti on sulautettu puhujan tekstiin ja se on sijoitettu syntaktisesti osaksi johtoilmausta. Samalla sen viitepiste on siirretty meneillään olevan puhetilanteen mukaiseksi:

- (50) Mimmi puisteli päätään vauvankorille ja sanoi, että enkös minä **sinulle** sanonut ettei karsinaa saa tehdä ennen kuin on vasikka!
(PK, 25.6.-1974)

Epäsuorassa esityksessä persoonaviitteet voivat muuttua alkuperäisestä lausumasta. Kuitenkin esimerkissä 50 on jätetty alkuperäisen referaatin yksikön 2. persoona näkyville. Tässä *sinulle* viittaa itse kirjoittajaan, joka on puhetilanteessa ollut vastaanottajan roolissa. Yksikön 1. persoona, *minä*, viittaa puhujaan eli johtolauseessa esitettyyn Mimmiin.

- (51) Varoittelin aviotani hienovaraisesti, että ei kovin säikähtäisi lasta katsomaan mennessään. Ja tämä ryökäle tulee ennen lähtöään ilmoittamaan oven raosta, että ei se kaunis ollut, mutta vähän **sun näköses** kylläkin.
(PK, 3.8.1965)

Esimerkissä 51 epäsuoran esityksen referaatti on johtolauseen verbin lauseobjekti: finiittinen *että*-lause. Vaikka esitys on epäsuora, se pitää sisällään myös suoran esityksen piirteitä. Kuten mainitsin suoran esityksen esiintymiä käsitellessäni, suoralla esityksellä voidaan välittää alkuperäisen puhetoiminnon piirteitä, kuten puhuttelua. Esimerkissä 51 on käytetty yksikön 2. persoonaa, *sun näköses*, mikä tuo epäsuoran esityksen keskelle suoran referaatin, jonka ympärille voitaisiin asettaa lainausmerkit osoittamaan puhujan tarkkoja sanoja. Vastaavanlaisessa tilanteessa lainausmerkeillä voi olla puhtaan siteeraamisen lisäksi myös tehtävänä tuoda esiin esimerkiksi kirjoittajan ironisoivaa asennetta. Fennistisessä perinteessä epäsuoran ja suoran esityksen ainesten sekoittamista on kuvattu referointitapojen sekamuotoina. Tällaisia ovat esimerkiksi sellaiset referaatit, joiden edessä on käytetty *että*-sanaa, vaikka ne sisältäisivät suoran esityksen piirteitä, kuten paikan ja ajan adverbijä. (VISK § 1460; § 1466.)

Ajatuksen ja puheen esittämisen ongelmat ovat yhteydessä havaintojen esittämisen ja havaitsijan osoittamisen ongelmaan, fokalisointiin (Kalliokoski 2005, 31). Ajattelen fokalisaatiota eräänlaisena suodattimena, jonka läpi tullessaan referaatti voi saada uusia elementtejä. Tätä käsiteltäessä voidaan puhua vapaasta epäsuorasta esityksestä. Vapaa epäsuora esitys on referoinnin muoto, joka sijoittuu suoran esityksen ja epäsuoran esityksen välimaastoon. Vapaa epäsuora esitys on myös ironian keino: sen avulla kertoja voi ottaa etäisyyttä referoimansa henkilön puheeseen, mutta samalla säilyttää jotakin tuosta alkuperäisestä puheesta muuttumattomana. (Kalliokoski 2005, 31.) Seuraavan esimerkin avulla käyn läpi, miten yksikön 2. persoona esiintyy aineistoni puheen referoinnin vapaassa epäsuorassa esityksessä:

- (52) Nina Brita Backman ulvoo, ulvoo ja ulvoo, että mitä varten **sä** äiti aina mua **haukut** vaikken mä olis mitään tehny niin **sää haukut** aina vaan. Hän raukka yrittää selviytyä tämän päivän läksyistään ulvomalla estonsa ja kompleksinsa julki.
(PK, 2.2.1966)

Esimerkin 52 referaatissa kertojan ja referoidun (Ninan) näkökulmat limittyvät toisiinsa. Referoitu repliikki (*mitä varten sä äiti - -*) sijoittuu *että*-lauseellaan osaksi kerrontaa. Kertojan näkökulmaa voi välittää esimerkiksi referaatissa tapahtuva deiktisen elementin kuten pronominin tai tempuksen vaihdos (VISK § 1482). Esimerkissä 52 vaihtuva deiktinen elementti on persoonapronomini, joka säilytetään referaatissa alkuperäisenä yksikön 2. persoonana. Tämä viittaa kirjoittajaan, joka on puhetilanteessa ollut viestin vastaanottajana. Mielenkiintoista on se, ettei katkelmasta voi saada

varmuutta siitä, onko referaatti suora lainaus vai fokalisoituuko siinä kirjoittajan turhautuminen tilanteeseen. Fokalisaatio voisi näkyä muun muassa kirjoittajan sanavalinnassa *ulvoo*. *Ulvoo* kieliä siitä, millaisena kirjoittaja, eli referoidun puhetilanteen vastaanottaja, on kokenut tyttärensä hänelle suuntaaman puhuttelun. Referaattia seuraava virke kuitenkin antaa ymmärtää, että kirjoittaja on myötätuntoinen tytärtään Ninaa kohtaan.

Kun kerrontaan liittyy suoraa referointia ilman selvää johtoilmausta, puhutaan vapaasta suorasta esityksestä (vrt. aiemmin käsitelty vapaa epäsuora esitys). Johtolauseen sijasta referaatin ympärillä voi olla tulkintaohjeena jokin referoitavan henkilön toiminnan kuvaus (VISK § 1463), kuten esimerkissä 53 *herätyksen muodossa* kuvastaa toiminnaltaan herättämistä. Esimerkissä 53 on kyse suorasta esityksestä, jolla on epäkonventionaalinen johtolause (*sain tiedon herätyksen muodossa*) ja jonka referaattiosiota puuttuvat referointia usein ilmaisevat lainausmerkit.

- (53) Asiaa elävöittää vielä se, että minä sain tiedon tästä herätyksen muodossa:
Äiti, **viittiks** herätä kun pojat on sotkenu **sun pyykkis** joukossa saappaat jalassa!
(PK, 7.3.1966)

Myös kertomuksen ajankohtaan liittynyttä omaa ajatteluaan voi referoida samankaltaisesti kuin puhettakin, ikään kuin ajatukset olisivat alkujaan olleet verbaalista. Siinä on esimerkiksi puheelle ominaisia partikkeleita ja muita rakenteita. Voidaan myös referoida jotakin sellaista, mitä aiotaan tai on oltu vähällä sanoa. (VISK §1457; § 1491.) Näkökulma on usein tapahtumahetken mukainen: esimerkissä 54 sitä osoittaa muun muassa *tämä* ja *nyt* sekä preesensin käyttö.

- (54) Eikä perhanan puputtaja meinannut uskoa, ettei minua nyt niin vaan ”poimita” kuin kypsää mansikkaa. ”No *tule* sitten edes elokuvaan!” No on tämä nyt kuule kumma kun **sinua** ei saa uskomaan että minä olen yhä edelleen naimisissa ja siinä sopusuhtaisessa eikä ole ainakaan tällä erää aikomustakaan muuttaa olevia olosuhteita, olet **sinä** sitten kuullut mitä tahansa ja se siitä.
(PK, 31.3.1969)

Esimerkkiä 54 on edeltänyt tilanne, jossa vieras mies on toistuvasti yrittänyt saada kirjoittajaa mukaansa syömään tai elokuvaan. Käydystä keskustelusta on suorana esityksenä referaatti *no tule sitten edes elokuvaan*. Olen kursivoinut *tule*-sanan, jotta se ei sekoittuisi varsinaiseen analysoitavaan osuuteen. Keskityn analysoimaan näytteestä kirjoittajan ajatuksen referointia. Siteerattua keskustelua seuraa kirjoitettu vastaus, joka on mahdollisesti jäänyt keskustelutilanteessa sanomatta ääneen. Näytteen alussa kirjoittaja viittaa mieheen *perhanan puputtajana* ja käyttää yksikön 3. persoonaa. Se viittaa kolmanteen osapuoleen, joka ei ole puhuja eikä puhuteltava. Kirjoitettuaan suoran sitaatin käydystä keskustelusta, kirjoittaja hyppääkin takaisin keskustelutilanteeseen ja referoi omia (mahdollisia) ajatuksiaan puhetilanteessa. Tässä yhteydessä esiintyy yksikön 2. persoona, joka on suunnattu elokuvaan kysyneelle miehelle, vaikka ajatuksia ei puhetilanteessa todennäköisesti olekaan

lausuttu ääneen. Yksikön 2. persoonan käyttämisen tarkoituksena saattaa olla turhautumisen purkaminen ja sen refleктоiminen, miten olisi halunnut tilanteessa toimia. Myös seuraavat esimerkit 55 ja 56 havainnollistavat kirjoittajan tietyssä tilanteessa ajattelemien, tuskin ääneen lausuttujen ajatusten referointia aineistossani:

(55) Vedin oven kiinni. **Seiso** siellä ja **mätäne**... (hajusta päätellen on se jo alkanutkin!) (PK, 6.2.1969)

(56) Svenska soitti ja ilmoitti, että ei hän tule viikonlopuksi kotiin, vaan jää sinne Helsinkiin. Minulla ei ole mitään sitä vastaan. Hei vain **sun** heiluvilles. **Pidä hauskaa.**
(PK, 29.5.1975)

Esimerkki 55 on tilanteesta, jossa on käyty kiivas keskustelu naapurin kanssa. Päiväkirjuri kuvailee tilannetta ja palaa kirjoittaessaan tapahtumahetkeen ikään kuin kommentoimaan sitä jälkepäin esimerkin 54 kaltaisesti. Imperatiivimuotoiset *seiso* ja *mätäne* viittaavat aiempaan keskustelukumppaniin. Samoin esimerkissä 56 alustetaan tilannetta viittaamalla aiemmin käytyyn puhelinkeskusteluun, jota kirjoittaja kommentoi jälkepäin seuraavasti: *pidä hauskaa*. Oleellinen huomio lähes sanottujen ajatusten referoinnissa on se, että ne eivät sijoitu kirjoitusajankohtaan vaan nimenomaa kertomuksen tapahtumahetkeen. Tämä selittää yksikön 2. persoonan käytön. Kun palataan tapahtumahetkeen ikään kuin keskustelemaan, puhuttelu ja yksikön 2. persoonan käyttäminen on luonnollista. Näin kirjoittaja luo päiväkirjaansa itselleen keskustelukumppanin.

(57) On mahdotonta sanoa ystävälleen tai tuttavalleen, että **tutki itseäsi, älä etsi** syytä **äläkä** seurauksia **ympäritäsi**, vaan katso **itseesi, opi** tuntemaan oma **minäsi** ja sen jälkeen **hyväksy itsesi** sellaisena kuin **olet**, mutta **ole** edes **itsellesi** täydellisen rehellinen **tutkiessasi itseäsi**. Kun **olet hyväksynyt itsesi** kaikkine **vajavaisuuksinesi**, niin silloin **voit suhtautua** elämään ilman kaunaa, rakkauteen ilman häpeän tunteita, sukupuolielämään vapaasti ja rakkaudella ilman nk. moraalia, joka on kaukana vapaudesta ja elämänmyönteisyydestä. **Hyväksytyäsi itsesi** ja vain silloin **voit** rakastaa ihmistä kaikessa vajaavaisuudessaan.
(PK, 1.8.1969)

Aineistossani yksikön 2. persoona esiintyi myös esimerkin 57 kaltaisissa ajatusten referoinneissa. Ajatuksen johtolauseena toimii referaattia edeltävä *on mahdotonta sanoa ystävälleen*. Kirjoittaja puhuttelee ystäväänsä ajatuksissaan ja pohtii, mitä haluaisi sanoa. Lisäksi yksikön 2. persoonan käyttö esimerkissä 57 muistuttaa yksikön 2. persoonan avointa käyttöä, jossa annettu ohje voisi koskea oikeastaan ketä tahansa vastaavanlaisessa tilanteessa olevaa. Yksikön 2. persoonan käytöllä kirjoittaja luo jälleen itselleen keskustelukumppanin, jolle jakaa ajatuksiaan. Esimerkissä 57 esiintyvät yksikön 2. persoonan muodot ovat varsin direktiivisiä ja niiden voisi tulkita olevan myös jonkinlaista itsen puhuttelua.

5.5 Kokoavaa tarkastelua

Tässä luvussa kokoan yhteen yksikön 2. persoonan käyttötavat, tarkoitteen rakentumisen ja käytön erot tekstilajin näkökulmasta.

Erilaiset käyttötavat

Olen luokitellut aineistossani esiintyvät yksikön 2. persoonan ilmaisut kolmeen Suomalaisenkin (2020b) käyttämään ryhmään: 1) deiktisesti spesifi ilmaus, 2) kiteytynyt ilmaus ja 3) avoin ilmaus. Näistä deiktisesti spesifiin yksikön 2. persoonaan sisältyy luvun 5 alussa esittelemäni taulukon neljä ensimmäistä riviä: puolison ja muiden ihmisten puhuttelu, itsen puhuttelu ja yliluonnollisen kohteen puhuttelu. Myös puheen ja ajatuksen referoinnissa voidaan määritellä yksikön 2. persoonan deiktisyys, mutta niiden käsittelyyn keskityin omassa alaluvussaan niiden referointiin liittyvän erityisyytensä vuoksi. Ilmaisut, joiden yksikön 2. persoonalle pystytään määrittelemään selkeä viittauskohde, ovat deiktisesti spesifejä, olipa kohde sitten abstrakti tai todellinen, itse tai toinen.

Kiteytynyt yksikön 2. persoonan ilmaus esiintyy osana muodoltaan ja käyttötarkoitukseltaan vakiintunutta ilmaisua, joka on rakentunut tietyn yksikön 2. persoonan verbimuodon ympärille. Aineistossani esiintyneitä kiteytyneitä muotoja olivat *tiedätkö*, *kuule*, *katso*, *arvaapa*, *usko pois*, *että sä kehtaat* ja *voitko kuvitella*. Nämä ovat muotoja, jotka ovat menettäneet alkuperäisen merkityksensä esimerkiksi varsinaisen kysymyksen tai kehotuksen asemassa. Aineistossani kiteymiä esiintyi kirjeissä huomattavasti päiväkirja-aineistoa enemmän. Tämä herättää ajatuksen kiteymien liittymisestä nimenomaan vuorovaikutukseen. Vaikka osa kiteymistä ovat jo partikkelistuneita (*kuule*, *kato*) tai partikkelistumassa (*tieksä*), ovat ne aineistoissani silti osana vuorovaikutusta toisen kanssa. Päiväkirja-aineistossa kiteymät liittyivät vahvasti puheen ja ajatuksen referointiin, jolloin niissäkin alkuperäinen tapahtuma on sisältänyt selkeän vuorovaikutustilanteen, jota vain myöhemmin palataan kuvaamaan tai referoimaan. Kirjeissä yksikön 2. persoonan kiteytynyt käyttö sisältää poikkeuksetta viittaussuhteen kirjeen vastaanottajaan.

Avoin ilmaus tarkoittaa esiintymää, jossa yksikön 2. persoonan ei voi tulkita viittaavan ainoastaan yhteen tiettyyn kohteeseen omassa kontekstissaan, vaan sen avulla luodaan laajempi viittaus, tai sen tarkoitus on yleistää. Tällaisia avoimia viittauksia esiintyi aineistossani vain vähän: kirjeaineistossa ei ollenkaan ja päiväkirja-aineistossa vain neljässä näytteessä. Käytön suhdetta tekstilajiin käsitellen alaluvussa 5.5.

Tarkoitteen rakentuminen

Ison suomen kieliopin mukaan ”Tarkoite eli referentti on todellinen tai kuviteltu entiteetti, johon substantiivilauseke kulloinkin viittaa. Sama viittaus voi eri käyttökerroilla viitata eri tarkoitteisiin” (VISK § 1406). Puheaktipronomit, eli yksikön 1. ja 2. persoonan *minä* ja *sinä*, ovat deiktisiä. Niiden tarkoite riippuu tilanteesta, sillä puhujan ja puhuteltavan roolit vaihtuvat vuoron vaihtuessa. (VISK § 716.)

Selkeimmin deiktisesti spesifi yksikön 2. persoonan viittaus saa tarkoitteekseen kirjeen vastaanottajan. Vaikka aineisto ei sisällä vastaanottajan kirjeitä, on vastaanottajuus selkeästi nähtävissä nimipuhutteluista ja hellittelyistä, joita kirjoittaja käyttää yksikön 2. persoonan viittausten rinnalla. Deiktisesti spesifi yksikön 2. persoonalle rakentuu myös muunlaisia tarkoitteita: keskustelua on voitu referoida, jolloin yksikön 2. persoonan viittaus palaakin johonkin muuhun kuin kirjoitushetkeen. Tällöin tarkoitteeksi muodostuu jokin aiemmin tapahtuneessa keskustelussa ollut osanottaja: joko keskustelun vastaanottaja tai kirjoittaja itse. Erityisesti huomioni kiinnittyi kuitenkin siihen, että erityisesti päiväkirjan henkilönpuhutteluissa mukana on aina puhutteluilmaus.

Erityishuomiota herätti päiväkirja-aineistossa esiintynyt itsen puhuttelu, jollaista kirjeaineistossa ei ilmennyt ollenkaan. Itsen puhuttelussa tarkoite rakentuu viittaamaan kirjoittajaan itseensä. Kirjoittaja ikään kuin astuu ulos tilanteesta kommentoimaan sitä itselleen. Kolmessa neljästä tapauksesta itsen puhuttelu sisälsi kirjoittajan itsensä puhuttelua myös nimellä (ks. esimerkit 25 ja 26).

Avoimen yksikön 2. persoonan tarkoite ei ole yksiselitteisesti vain tietty vastaanottaja, vaan avoin yksikön 2. persoona viittaa laajemmin vastaanottajiin, ennemminkin kokemuksiin ja toimintatapoihin, jotka voidaan ajatella olevan yhteisesti tunnistettavissa ja samastuttavissa (Suomalainen 2020b, 43–44). Aineistossani avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia esiintyi ainoastaan päiväkirjassa. Päiväkirjan avoimet viittaukset erosivat deiktisesti spesifeistä puhutteluista muun muassa siten, että avoimissa viittauksissa ei ollut rinnalla muuta puhutteluun viittaavaa, esimerkiksi nimeä (ks. esimerkki 30). Suomalaisen (2020b) mukaan avoimet viittaukset ovat yleisiä kerrontasekvensseissä, joissa jaetaan kokemuksia, arvioidaan yleisiä asioita ja asiointiloja sekä kuvataan mahdollisia tilanteita. Vaikka Suomalaisen tutkimus perustuukin kasvokkain käytyyn arkikeskusteluun, uskallan väittää saman pätevän myös kirjoitettuun päiväkirjatekstiin, jossa kerronta on pääosassa, ja välillä palataan tapahtumahetkeen esimerkiksi kommentoimaan sitä tai arvioimaan uudelleen (ks. esimerkki 28).

Kaiken kaikkiaan voin todeta yksikön 2. persoonan referentin rakentuvan kontekstin avulla selkeästi siitäkin huolimatta, että kirjeaineiston vastaanottajan viestit eivät ole analysoitavanani. Myös päiväkirja-aineisto sellaisenaan riittää määrittelemään miten yksikön 2. persoonan tarkoite rakentuu.

Käyttötavat suhteessa tekstilajiin

Päiväkirjaa voi pitää henkilökohtaisena muistikirjana. Kirje puolestaan on kommunikaatioväline jonkun konkreettisen vastaanottajan kanssa. Näin ollen oli odotettavissa, että kirjeessä yksikön 2. persoonan käyttö keskittyy kirjeen vastaanottajan suoraan puhutteluun. Päiväkirjassa yksikön 2. persoonan käytön funktiot osoittautuivat laajemmiksi kuin kirjeissä.

Koska aineistoni ovat erilaajuiset (kirjeaineistoa noin 110 sivua ja päiväkirja-aineistoa noin 1200 sivua), ja gradun laajuuden tähden en pysty antamaan tarkkoja lukemia sanamääristä sivua kohden, tai vertaamaan niitä keskenään. On kuitenkin mielekkäämpää vertailla yksikön 2. persoonan viittausten määrää suhteessa sivumäärään kuin pelkästään rinnakkain, kuten luvun 5 alussa esitetystä taulukossa. Esittelen seuraavaksi taulukon, jossa havainnollistan yksikön 2. persoonan muotojen käyttötapoja rinnakkain suhteutettuna sivumäärään:

Taulukko 2.

Tekstilaji	pronomini / sivu	y.2.p. verbintaivutus / sivu	possessiivisuffiksi / sivu
Kirje	2,23	2,98	1
Päiväkirja	0,05	0,08	0,025

Taulukko 2 havainnollistaa yksikön 2. persoonan viittausten käytön suhteutettuna aineistojen sivumäärään. Kirjeaineistossa yksikön 2. persoonan käyttö on huomattavasti yleisempää kuin päiväkirja-aineistossa: pronomini sekä possessiivisuffiksi esiintyvät kirjeissä 40 kertaa useammin ja yksikön 2. persoonan verbintaivutus 35 kertaa useammin kuin päiväkirjassa. Kirje on suunnattu jollekin vastaanottajalle, joten tätä myös puhutellaan. Aineistoni kirjeet ovat perhepiirissä lähetettyjä, joten sinuttelu on odotettavaa ja kirjeelle täysin tyypillistä.

Päiväkirja-aineistossa yksikön 2. persoonan käyttö jäi kirjeeseen verrattuna vähäiseksi, mutta sen käyttötavat osoittautuivat huomattavasti laajemmiksi. Koska keskustelujen referointi on yksikön 2. persoonan käytön keskeinen funktio, ja päiväkirja sisältää kirjoittajan henkilökohtaisia tapahtumia ja käytyjä keskusteluja, on selvää, että keskusteluja referoidessa yksikön 2. persoona tulee esille. Vastaanottava puheaktipersoona on siis kirjoittaja itse, eli hän referoi päiväkirja-aineistossa niitä asioita, joita hänelle on sanottu. Samankaltaista yksikön 2. persoonan käyttöä on havaittavissa myös kirjeaineistossa, mutta kirjeessä käyttö on määrällisesti huomattavasti vähäisempää.

Vertailun vuoksi haluan tuoda esille vielä saman tapahtuman kuvattuna päiväkirja- ja kirjeaineistossani. Esimerkki 58 on kuusi päivää kirjettä (esimerkki 59) aiemmin kirjoitettu, mutta näytteet ovat sisällöltään hyvin samanlaiset:

- (58) Erik, **sinä tulit** viime yönä luokseni! Noin kello kaksi yöllä kun en ihan kunnolla vielä nukkunut, **tulit sinä** rajusti minun ylleni, kuin salama, **sinulla** oli hattu päässä ja ulsa ja **katsoit** minua nojaten **käsiäsi** pääni kummankin puolen. **Silmäsi** olivat kuin tuli! **Katsoit** minua, minä avasin silmäni ja **sinua** ei ollutkaan. -
- **Silmäsi** olivat niin tummat ja pistävät, enkä tiedä uhkuivatko ne vihaa vaiko kaipausta. Jos en olisi avannut silmäni, olisin saanut nähdä **silmäsi** kauemmin. Näky oli niin voimakas, että olisin voinut koskettaa **sinua**, ojensin jo kättäni samalla kun avasin silmäni, mutta silloin **sinä menit** pois! Voi jumala, eihän siellä vaan ole tapahtunut mitään?
(PK, 9.4.1969)

- (59) Viime torstain (10.4.) ja perjantaisen välisenä yönä noin kello puoli kaksi **Sinä tulit**, juuri kun olin nukahtamaisillani, kuin salama olit **Sinä** minun yläpuolellani ja **nojasit käsiäsi** molemmin puolin minun päätäni. **Sinulla** oli hattu päässä ja ulsa (aivan kuin silloin linja-autoasemalla) ja **Sinun silmäsi** olivat tummat ja pistävät. **Sinun katseestasi** aivan uhkui, en tiedä oliko se vihaa vaiko kaipausta. Kohotin käteni koskettaakseni **Sinun** kasvojasi ja avasin silmäni ja **Sinä menit** pois!
(K, 15.4.1969)

Joiltain osin voin siis todeta päiväkirjan ja kirjeen olevan tekstilajeina hyvin lähellä toisiaan ja ottavan piirteitä toinen toisistaan. Kuten aineistoluvussa esittämäni näytevirke kertoo, myös kirjoittaja itse on kokenut päiväkirjan ja kirjeen tekstilajien sekoittuvan toisiinsa:

- (5) Minusta tuntuu kuin pitäisin päiväkirjaa ja lähettäisin sen sitten **Sinulle**. **Älä kyllästy**, rakas kulta pieni.
(28.7.1957)

6 LOPUKSI

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut yksikön 2. persoonan käyttötapoja kirje- ja päiväkirja-aineistossa ja pyrkinyt selvittämään, miten sen käyttö eroaa suhteessa tekstilajiin. Kuten jo teorialuvussa mainitsin, kieli on notkea ja monikäyttöinen resurssi, josta kielenkäyttäjällä on mahdollisuus valita. Valintaa rajaavat muun muassa konteksti ja siihen liittyvät diskursiiviset ja vuorovaikutukselliset käytänteet ja esimerkiksi tekstilajin konventiot.

Kirjeaineistossa yksikön 2. persoonan viittaus sai tarkoitteekseen ensisijaisesti kirjeen vastaanottajan, eli kirjoittajan miehen. Kirje on kommunikaation väline, ja näin ollen oli oletettavissa, että tarkoite spesifioituu vastaanottajaan. Avoimia ilmauksia kirjeaineistossa ei esiintynyt. Päiväkirjateksteissä yksikön 2. persoona sai puolestaan useita eri tarkoitteita: sisäislukijan, tietyn nimetyn henkilön, yliluonnolliset voimat, kirjoittajan itsensä sekä ulkopuoliset henkilöt ajatusten ja puheen referoinnin repliikeissä. Oli mielenkiintoista huomata, miten moneen eri tarkoitteeseen päiväkirjassa viitataan yksikön 2. persoonalla, vaikka päiväkirja mielletään lähtökohtaisesti henkilökohtaiseksi ja usein vain kirjoittajansa luettavaksi. Avoimia viittauksia esiintyi päiväkirjatekstissä muutamia.

Vertailtuani yksikön 2. persoonan muotojen käyttöä molemmissa aineistoissa, voin todeta sen olevan huomattavasti yleisempää kirjeaineistossa, mutta viittaussuhteeltaan laajempaa päiväkirja-aineistossa. Tämän päättelen johtuvan kirjeen ja päiväkirjan tekstilajille tyypillisistä konventioista: Kirjeellä on vastaanottaja, jolle kirje on alkujaan suunnattu ja jota puhutellaan läpi kirjeen. Päiväkirja puolestaan sisältää jonkin kuvitteellisen keskustelukumppanin, jolle päiväkirjuri suuntaa sanansa. Päiväkirja on myös arkisten tapahtumien muistikirja, jossa käydään läpi sekä todellisia että kuvitteellisia keskusteluja, joita palataan kommentoimaan päiväkirjassa. Tällaisissa tilanteissa on luonnollista käyttää yksikön 2. persoonaa myös tekstin tasolla.

Pro gradu -tutkielman laajuuden tähden tarkastelun ulkopuolelle jää muuttumisaspekti. Aineistostani oli nähtävissä yksikön 2. persoonan käytön muuttuminen vuosien saatossa, kuten huomioni possessiivisuffiksin käytön lisääntymisestä. Päiväkirja-aineistossa muuttui puolestaan kirjoittajan oma käsitys mahdollisesta lukijasta, ja päiväkirjaa alettiin ehkä kirjoittaa jollekin todelliselle vastaanottajalle. Jatkossa olisi mielenkiintoista tarkastella yksikön 2. persoonan käytön muuttumista tästä näkökulmasta. Myös yksikön 2. persoonan käytön tutkiminen laajemmasta kirje- ja päiväkirja-aineistosta voisi olla antoisaa: miten yksikön 2. persoonan käyttö on muuttunut vuosien saatossa esimerkiksi 1950-luvun kirjeistä ja päiväkirjoista nykypäivään.

7 KIITOKSET

Haluan kiittää ohjaajaani FT Marja-Liisa Helasvuota sekä jo kandidaatintutkielmani aikana minua auttanutta FM Karita Suomalaista.

Erityisen kiitoksen ansaitsee vaimoni, Anni, joka on jaksanut muistuttaa levosta ja vapaa-ajasta, ja joka sijaisti minua työpaikallani, jotta pystyin saattamaan tutkielmani loppuun. Kiitos myös työnantajalleni, joka on pyyteettömästi kannustanut minua valmistumaan, ja mahdollistanut sen muun muassa myöntämällä virkavapaan; kiitos Eliisa Hyle-Sjövall.

Suuri kiitos isälleni ja hänen sisaruksilleen, että sain käyttää äitinne päiväkirjoja ja kirjeitä tutkimusaineistonani, ja näin myös tutustua isoäitiini, jota en koskaan ehtinyt tavata. Ilman teitä en olisi saanut työskennellä itselleni näin mielettömän mielenkiintoisen aineiston parissa.

Sydämeni pohjasta kiitoksia perheelleni ja ystäväilleni tuesta ja kannustuksesta, järjen äänistä ja loputtomasta uskosta minuun silloinkin, kun oma usko ja jaksaminen on ollut vähissä.

Lähteet

Aineslähteet:

PK = Päiväkirja (1962–1984), Sinikka Backman

K = Kirje (1957, 1969–1960), Sinikka Backman

Aineisto on perikunnan hallussa.

Lähteet:

Ahola, Suvi 1993: Naiset päiväkirjojen kirjoittajina. – Ulla Piela (toim.), *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. s. 96–110. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Backman, Roosa 2019: *Heti kun puet ajatuksesi sanoiksi, annat sen myöskin pois. Yksikön 2. persoonan muotojen käyttö päiväkirja-aineistossa*. Kandidaatintutkielma. Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Turun yliopisto.

Couper-Kuhlen, Elizabeth – Selting, Margret 2001: Introducing interactional linguistics. – Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Studies in interactional linguistics* s. 1–22. Amsterdam: John Benjamins. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/reader.action?docID=623162>

Ek, Alina 2017: *Saanhan olla sinun rinnallasi, rakas oma sulhaseni – Puhuttelumuodot ja affektiivisuus sota-ajan henkilökohtaisissa kirjeissä*. Pro Gradu -tutkielma. Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Turun yliopisto.

Gusdorf, Georges 1948 : *La découverte de soi*. Paris: Presses Universitaires de France.

Habermas, Jürgen 1994: *Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981–1989*. Valinnut ja suomentanut Jussi Kotkavirta. 2. uudistettu painos. Tampere: Gaudeamus.

Hagelstam, Sonja 2006: Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. Teoksessa: Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva, 213–228

Hakulinen, Auli – Keevallik Eriksson, Leelo – Lindström, Jan 2003: Kuule, kule, hördu – projicerande praktiker i finska, estniska och svenska samtal. Teoksessa Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander ja Mats Thelander (toim.): *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson, 199–218*. Institutionen för nordiska språk, Uppsala

Hakulinen, Auli – Seppänen, Eeva-Leena 1992: Finnish kato. From verb to particle. *Journal of Pragmatics* 18, 527–549. [saatavilla: [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90118-U](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90118-U)]

Heikkinen, Vesa – Voutilainen, Eero (2012): Genre – monitieteinen näkökulma. Teoksessa: Heikknen, Vesa – Voutilainen, Eero – Laurema, Petri – Tiirilä, Ulla – Lounela, Mikko 2012: *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. s.17–47. Helsinki: Gaudeamus.

Helasvuo, Marja-Liisa 2008: Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja konteksti. – *Virittäjä* 112 s. 186–206.

Hiidenmaa, Pirjo 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. Teoksessa Kieli, diskurssi ja yhteisö, s. 161–190. Toim. Kari Sajavaara ja Anja Piirainen-Marsh. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Holmberg Anders 2010: Referring to yourself in self-talk. Teoksessa Zwart, JanWouter & Mark de Vries (toim.): *Structure Preserved: Studies in syntax for Jan Koster* s. 185–192. Amsterdam: John Benjamins.

- Jolly, Margaretta & Liz Stanley, 2005: *Letters as / not a genre. Life Writing*, 2(2), 91–118.
<https://doi.org/10.1080/10408340308518291> (13.10.2018).
- Kalliokoski, Jyrki 2005: Johdanto. Teoksessa Haakana, Markku & Jyrki Kalliokoski (toim.): *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Tietolipas 206. Helsinki: SKS.
- Klippi, Carita 2015: Kirjeitä kiven sisältä, kirjeitä syvältä sisimmästä. Tavallisen kansalaisen kielellinen kompetenssi ensimmäisen maailmansodan Ranskassa. Teoksessa: Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.) *Kirjeitä sodasta: kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Tampere: Postimuseo: Tampereen Historiallinen Seura, 96–12.
- Kokkonen, Annika 2012: 1950- ja 2000-luvulla kirjoitettujen päiväkirjojen kielen tarkastelua. Pro gradu -tutkielma. Filosofinen tiedekunta, Humanistinen osasto, Suomen kieli ja kulttuuritieteet. Itä-Suomen yliopisto. [Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20120157>]
- KS = Kielitoimiston sanakirja
- Kurhila, Salla 2008: Ymmärtäminen, vuorovaikutus ja toinen kieli. Teoksessa *Kieltä kohti*, s. 105–127. Toim. Tiina Onikki-Rantajääskö ja Mari Siirainen. Otava, Keuruu.
- Kuula-Luumi 2018: *Turvaa tutkittavan anonymiteetti!* Vastuullinen tiede -verkkosivut. Luettu: 19.11.2020 [Saatavissa: <https://vastuullinentiede.fi/fi/jatkokaytto/turvaa-tutkittavan-anonymiteetti>]
- Kyllönen, Mirka 2012: *Kirjoittajan ja lukijan läsnäolo blogissa* Kaikki mitä rakastin. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, filosofinen tiedekunta, suomen kieli.
- Laitinen, Lea – Nordlund, Taru 2008: Kansankirjoittajat kaksisataa vuotta sitten. Teoksessa *Kieltä kohti*, s. 218–232. Toim. Tiina Onikki-Rantajääskö ja Mari Siirainen. Otava, Keuruu.
- Laitinen, Lea 2006: Zero person in Finnish. A grammatical resource for construing human reference. – Lyle Campbell & Marja-Liisa Helasvuo (toim.), *Grammar from the human perspective. Case, space, and person* s. 209–231. Amsterdam: John Benjamins.
- Laivanen, Siru 2012: Sodassa ja rakkaudessa retoriikka on sallittua. Rintamakirjeiden sota- ja rakkausteemaiset diskurssit ja niiden konstruointiin käytetyt retoriset keinot. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteen laitos, Turku.
- Lehtonen, Siiri 2016: *Päiväkirjagenren moniäänisyys*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, filosofinen tiedekunta, suomen kieli.
- Leiwo, Matti – Luukka, Minna-Riitta – Nikula, Tarja 1992: *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 8. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Linell, Per 1998: *Approaching Dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- Makkonen-Craig, Henna 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: SKS
- Mäntynen, Anne 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. SKST 926. SKS, Helsinki.
- Nieminen, Tommi 2010: *Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. [Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/23383/9789513938710.pdf>]
- Nordlund, Taru 2003: Samuelin päiväkirja. Kielellistä varietaatioita itseoppineen eteläpohjalaisen sotamiehen päiväkirjassa 1800-luvulla. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola & Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*. s. 45–72 Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos
- Norkola, Tero 1996 Kirjoituksia sydäntenkammiosta: henkilökohtaisen päiväkirjan poetiikkaa. (37–50) *Sivupolkuja: tutkimusretkiä kirjallisuuden rajaseuduille* (37–50). Toim. Tero Norkola & Eila Rikkinen. Helsinki. SKS.
- 1995 Tavallisten ihmisten päiväkirjat – merkintöjä kirjallisuuden marginaalissa. *Karnevaali ja autiomaa – Kirjallisuustieteellisiä tutkielmia*. Toim. Anna Makkonen ja Teemu Ikonen. Helsingin

- yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen julkaisuja n:o 1. Helsinki: Yliopistopaino.
- Nurminen, Tapio, ”Ehkäpä se läpimurto on nyt selvä: Sotilaiden kirjeet tapahtumahistorian lähdeaineistona”. Teoksessa Tikka, Marko, Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena (toim.), *Kirjeitä sodasta - Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015.
- Sacks, Harvey – Schegloff, Emanuel – Jefferson, Gail 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. – *Language* 50 s. 696–735.
- Seppänen, Eeva-Leena 1997: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet*. s.156–176. Tampere: Tammer-Paino Oy
- 1998: *Läsnaolon pronominit: tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan*. Helsinki: SKS.
- Siewierska, Anna 2004: *Person*. Cambridge: Cambridge University Press
- Siitonen, Pauliina – Rauniomaa, Mirka – Keisanen, Tiina 2019: Kato. Hulluna puolukoita. Kato vuorovaikutuksen resurssina luontoilussa. *Virittäjä*, 123 (4), 518–549. [saatavilla: <https://doi.org/10.23982/vir.71162>]
- Suomalainen Karita 2015: *Kenen ääni, kenen kokemus? Yksikön 2. persoonassa vuorovaikutuksen välineenä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- 2018: *Sinä*, konteksti ja monitulkintaisuus. Yksikön 2. persoonan viittaukset arkikeskustelussa. – *Virittäjä* 3 s. 320–355.
- 2020a: Tiedätkö – kysymyksestä kiteymäksi. *Sananjalka*, 62(62), 33–53.
- 2020b: *Kuka sinä on?: Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa*. Turun yliopisto. [Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8238-7>]
- Tammi, Pekka 1992: *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudemus.
- Pehkonen, Erkki 2015: Kirjeiden tutkimaton maailma. Teoksessa: Tikka, Marko – Taskinen, Ilari – Nevala-Nurmi, Seija-Leena 2015 *Kirjeitä sodasta*. s. 6–9. Toim. Marko Tikka, Ilari Taskinen ja Seija-Leena Nevala-Nurmi. Tampereen Historiallinen Seura, Tampere.
- Pietikäinen, Sari – Mäntynen, Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino. Tampere
- TT = Tieteen termipankki
- Vatka, Miia 2005: *Suomalaisten salatut elämät, Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. Helsinki: SKS
- VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoersio. <http://scripta.kotus.fi/visk> (29.3.2019).
- Vuori, Jaana 2012: Sukupuolentutkimus. Teoksessa: Teoksessa: Heikknen, Vesa – Voutilainen, Eero – Laurema, Petri – Tiirilä, Ulla – Lounela, Mikko 2012: *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. s. 678–683. Helsinki: Gaudeamus.
- Väänänen, Milja 2016: *Subjektin ilmaiseminen yksikön 2. persoonassa. Tutkimus suomen vanhoista murteista*. Turun yliopiston julkaisuja C430. Turku: Turun yliopisto.
- Yli-Vakkuri, Valma 1986: Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku: Turun yliopisto.